БАРЫ ДА УЬЛКЕЛЕНИ ПРОЛЕТАРЛАРЫ, БИРЛЕШИГИЗ!

ЛЕНИН ЁЛУ

КПСС-ни ОБКОМУНУ, ДАГЪЫСТАН АССР-ни ОЬР СОВЕТИНИ ВА МИНИСТРЛЕР СОВЕТИНИ ОРГАНЫ

ОРГАН ОБКОМА КПСС, ВЕРХОВНОГО СОВЕТА И СОВЕТА МИНИСТРОВ ДАГЕСТАНСКОЙ АССР

ЛЕНИНСКИЙ ПУТЬ

1918-нчи йылны апрель айындан башлап чыгъарыла

СОНГУГЮН

10

МАРТ

1990

№ 30 (10516)

Багъасы 3 капек

ПАРТИЯ КЪУРУМНУ КЁМЕГИ

АШХАБАД, 9 март. (ТАСС). Ашхабадда Ф. Э. Дзержинскийни атындагъы мамукъ-къумач комбинатыны алдынгъы къуллукъчулары учун предприятиени партия къурумундан кёмек белгиленген. Коммунистлер оьзлени членлик взносларындан пенсионерлеге акъча маялар айыргъан. Ачыкъ партия жыйынында XXVIII съездге КПСС-ни ЦК-сыны платформасыны проектин арагъа салып ойлаша туруп, коммунистлер партия бюджетини амалгъа геливюн алышдырмакъны таклиф этген: членлик взносланы оьлчевлерин кемитмек, шоланы авадан пайын башлапгъы партия къурумну ихтиярында къоймакъ, коммунистлер жыйгъан акъчаны адамланы гьажатлары учун йибермек.

В. И. Ленин тувгъан гюнден берли 120 йыл битегенликге

КПСС-ни ЦК-сыны Политбюросу КПСС-ни ЦК-сыны идеология комиссиясыны 1990-нчы йыл 22-нчи апрелде В. И. Ленин тувгъан гюнден берли 120 йыл битегенликге байлавлу таклифин арив гёрген.

Ленинни яшаву ва чалышыву бугюнде де уллу муратгъа къуллукъ этивю, четим социальный масъалаланы чечмеге янгы къайдада янашыву уьлгюсю бола. Гьар къайсы халкъны да ва гьар заманда да булай уллу чалышывчусу тийишли къабул гёрюв ва гьюрмет этив булан пайдаланa. Ленинни аты иниг башлап Уллу Октябрь социалист революция — уьлкени ва дюньяны къысматларына бек уллу таъсир этген агьвалат булан байлавлу.

Ленин социальный пайхамбар да, прожектор да болмагъан. Ону гючю ишчи классны, бары да загьматчыланы талпынларын англап, партияны стратегиясында ва тактикасында шоланы гёрсетип бажарагъанлыкъда болгъан. Давамлы кюйдеги диалектик-марксист Ленинге догматиклени тере пикрулары йимик, псевдореволюционерлени къычырыкъ сёзлери де бир йимик ят болгъан. Илмуда герти кюйдеги янгылыкъ тизген, увакъ иш чыгъарывчуланы кооперативлешдирив ва яшавну бары да шартларын алышдырыв булан культура революцияны идеясын тыгъыс кюйде байлагъан. Ленинчи милли политиканы, Совет федерацияны идеясыны тюзлюгюн заман гёрсетди. Совет гьакимлигини маънасын бюрократ къайдада къынгырлашдырывну къоркъувчулугъун гёрсетип, Ленин жамият-политика яшавунда халкъ гьакимлигини, ватандашлыкъ жаваплылыгъыны, низамлылыкъны ва къатты кюйдеги законлулукъну принциплерин токъташдырмагъа къаст этген. Ол инсанлыкъны тарихи сынавунда бары да алдынлы затланы пайдаландырмайгъан социализмни къабул гёрмеген.

Яшав гьалларыны гьы дачы чырмавларындан чыгъывуну ёлларын ахтарывда Ленин эсги къайдаланы тартынывсуз кюйде гери ургъан, «марксист жанлы яшаву, гьакъыкъатны мекенли фактларын гьисапгъа алма герекли, гьар къайсы теория йимик, лап яхшы гезиклерде янгыз аслу, умуми затланы белгилейген, янгыз яшаву четимликлерин къуршавгъа ювукълашагъан тюнегюню теориясына иличип туруву... Жамиятда адамны гьакъында партия-пачалыкъ механизмни «буравуна» йимик къаравну сталинчи къайдалары токъташгъан. Ленинчи варислигинден яратывчулукъну, демократизмни ва гуманизмни ругьу, умуми инсанлыкъ байлыкъларына ачыкълыкъ, прогрессни къураллары гьисапда, адамны оьр муратгъа йимик англайгъанлыкъ гючден тайдырылгъан. Большевик партияны аслу гючю, совет жамиятыны бары да тармакълары къызгъанывсуз ва эсгик кюйде осаллашдырылгъан, сталинизм янгыз ленинизм булан айрылгъанлыкъны гёрсетип къоймагъан, миллионлар булангъы адамланы англавунда оьзю социалист идеяны вагъши кюйде терслешдиривюнде гёрсетген. Шолар барысы да ленинчи идеяларына «акъиликни» байрагъыны тюбюнде оьтгенлик тарихни тамашалыгъы бола. Натижада жамият къатты кюйдеги догмалар ва пикрулар булан — ону ич оьсювюнден, оьз-оьзюн оьсдюрме ва янгыртма имканлыкъларындан ону магьрюм къойгъан затлардан — кёп йыллагъа бир гьалда къалгъан.

Янгыртып къурувну ишинде бизин уьлкебизде башлангъан бютюн тюрленивлени яшавгъа чыгъарывну аслу биревлени гьисабына яшайгъанлыкъ булан дазуланагъан яда тувра шогъар багъып оьсеген гьакъыл якъдан тартынагъанлыкъ гьар заманда да Ленинге ят болгъан.

Эгер оьзю айтгъан мекенли социальный-политика гьаллагъа бакъдырылгъан положениелени ахырынчы дазудагъы гертилик гьисапда гьалиги яшавгъа оьзлюгюнден гёчюрюлюп къалагъанлыкъны Ленин оьзю де бош ёмакъ гьисап этер эди. Я теоретиклер, я политиклер агьвалатланы барышын бары да увакъ тюегине ерли алданокъ айтып, он йыллар алданокъ шону бары да увакъ пайларын токъташдырмагъа болмай. Ленин жавапсыз алданокъ не болагъанлыкъны билегенликге мекенли гертиликни ахтарывларына кюрчюленеген илму далиллени къаршы сала болгъан. Ол даим де идеологияны яйывчуланы химер къурулушларыны алдында адамланы гьакъыллы ойларына айрыча тергев бакъдыра болгъан.

Лениниден сонг дюньяда, шо санавда бизин уьлкебизде де, XX асруну башында гёз алгъа гелтирип болмайгъан кюйдеги тюрленивлер оьтгерилген. Шо тюрленивлер жамият яшавуну бары да тармакъларыны бириси, герти гьакъыкъатны англавну ва тюрлендиривню илму къайдасы ва асувлу къуралы гьисаплай.

Озокъда, бугюн ленинчи идеялагъа тергев этив простой къайдада артгъа Ленинге къайтыв тюгюл, шо Ленин булан бирге алгъа багъып юрюв. Бир якъдан сёз ленинчи идеяланы герти идеяланы разрядына къайтарывну гьакъында бара, неге тюгюл де алдагъы заманларда шолар кёп къадарда янгыз айтылып къала эди. Башгъа якъдан — бизин жамиятыбызны яшавуну гьалиги процесслерин терен анализ этив, янгы теория къыйматлавлар ва гьасиллер, янгыртып къурувну политикасын яшавгъа чыгъармакъ учун кюрчюленген рекомендациялар оьтесиз тарыкълы. Ахырынчы гезикде ишни уьстюнлюгю марксистлени гьалиги наслусу не къадарда ленинчи варисликге, дюнья жамият ойда, илмуда ва культурада бары да алдынлы затлагъа кюрчюленип, оьзюню алдында токътагъан масъалаланы не къадар онгача чечип болажакълыгъындан гьасил болажакъ.

Уллу ойчу ва революционер Ленин тувгъан гюнню 120 йыл айланыву къычырыкълы чараланы оьтгермек учун себеп тюгюл. Ленин юбилейлер...

Промышленный ва социальный масъалаланы бёлюгю онгаргъан

Александр Къадиев 3 номерли СУОР-да ишлейгенли 10 йылларда да къолай бола. Шо вакътини ичинде ол онлар булан жамият ва яшавлукъ уьйлени плиталар салып онгаргъан. Бугюнлерде ол Магьачкъаладагъы тиш авруvлагъа къарайгъан поликлиниканы бинасын арив этип онгарып тура.

СУРАТДА: А. КЪАДИЕВ иш уьстюнде.

Т. МАГЬАММАТОВ чыгъаргъан сурат.

КЪУВАНЧЛЫ АГЬВАЛАТ

Алдагъы гюнлерде «Промжилстрой» бирлешивню Хасавюртдагъы 8 номерли къурулуш участкасы Бабаюрт районну К. Либкнехтни атындагъы колхозну загьматчылары учун болжалдан уьч ай алда бир уьягьлюге этилген яшавлукъ уьйню къоллавгъа берген. Шо уьйде яшавлукъда гьажатлы болагъан бары да онгайлыкълар бар. Коттедж къайдада ясбайы кюйде этилген булай уьйлер районда дагъы да къурулажакъ.

Эсгерилген бинаны къурулушунда таш уста Алимпаша Габиев, агъач уста Висит Мактаков, сылавчу - сырлавчу Умарпаша Абдурашитов гьар гюнлюк нормаларын артыкълыгъы булан толтура туруп, бинаны гёрсетилген болжалдан алда пайдаландырывгъа беривде уллу къошум этген.

Г. ВИКТОРОВ.

Чалтик чеклер къура

«Кизлярриссводстрой» трестни Бабаюртдагъы 6 номерли...

...ген.

Эсгерилген чалтик майдан...

...этген. Иван Гладнёвну экскаваторларыны экипажы, маши...

бола туруп, ол гьакъыкъатда, социалист принциплерден артгъа тартылмайлы, четим ва бир-бирине къаршы токътагъан гьакъыкъатда шоланы яшавгъа чыгъарывгъа янашывну нечик тапмагъа болагъанын ва герек экенин гёрсетген.

Тувпадан-тувра продукталар алышдырывгъа гёчювню ёлунда «военный коммунизмни» девюрюню социализмни туврадан-тувра токъташдырывгъа биринчи къаст къылывлары янгылыш деп къабул гёрмеге В. И. Ленинни къоччакълыгъы болгъан. «Большевик сынавуну» дагъылыву гьакъында гьар тюрлю къайдаларда алданокъ айтагъанлыкъгъа да къарамайлы, зор уллу революциячы лозунгланы, тышдан къарагъанда асувлу, тек тувра ва сай къарарланы гери ура туруп, Ленин социализмни гьакъында янгы пикруланы яратывчулукъ къайдада ахтарывну юрютген, пролетар началыгъыны реалист политикасыны принципли положениелерин онгаргъан.

Башлапгъы социальный алышынывланы сынавуна аркъа таяп, Ленин экономикадан тышда борч этивню, социальный ва милли пайдаланы кёп тюрлюлюгюн гери урувну, яратмайгъанлыкъны ва казарма къайдада тенглешдиривню ёлунда янгы жамият къурумун къурмагъа бажарылмайгъаны гьакъында гьасил чыгъаргъан. Ол материальный якъдан иштагьландырывну, мал производствону ону булан байлавлу экономика механизмлерини, жамиятны производство гючлерин оьсдюрмек учун тюрлю-тюрлю социальный-экономика къатлавланы имканлыкъларын пайдаландырывну гьажатлылыгъын англайгъанлыкъгъа етишген. Шондан ёлбашчылыкъ алып, социализмни материальный якъдан кюрчюсюн салывгъа бакъдырылгъан янгы экономика политикасы малим этилген болгъан. Лап да муна шо бек гючлю масъалаланы ва бир-бирине къаршы турувланы революция булай къарагъанда юлкъма болмас йимик туташ гьалындан чыгъывну таъмин этген.

В. И. Ленин «Цивилизованный кооператорларыны къуруму» гьисапда социализмни гьакъындагъы положениеси къатда гёрсетген». (Асарларыны толу жыйымы, 31-нчи том, 134-нчю бет). Ону ёлдаларын кёп гезиклерде гьайран этген кюйдеги тактиканы къаравулланмагъан гьалда алышдырыв, бир-бир гезиклерде шоланы эсги позицияларын бек гючлю кюйде критика этив де шондан.

Белгили экени йимик, Россияда революцияны уьстюнлюгю большевик партияны ёлбашчыларыны янындан дюнья социалист революциясыны перспективалары булан туврадан-тувра байлана болгъан. Тек агьвалатланы гьакъыкъатдагъы барышы шо гьисапланы бегетмеген. Совет Россиягъа дагъылывдан къайры ёл ёкъву алданокъ айтагъанлардан башгъачалай болуп да, Ленин большевиклени партиясында тыш ва ич шартланы яш совет республика оьзюню ичинде къалгъан алышынывланы тюз ва бары да якълардан анализ этивге кюрчюленген янгы стратегиясын онгармагъа башлагъан.

Ленин оьзюнден сонг социалист тюрленивлерини генг программасын къоймагъан. Тек ол жамлашдырмагъа бажаргъан чакъы зат да ол социализмни ёлларыны тюрлю-тюрлю уьлкелени табии-тарих онгачалыгъына ва халкъланы мердешлерине кюрчюленген кёп тюрлюлюгюн къабул гёре болгъанлыгъына бираз да шеклик къоймай. Социализмге бакъгъан якъда къаравланы бютюнлей алышдырыв социалист къурум эсгини бютюнлей гери урув тюгюл экенин, тек цивилизацияны оьр даражаларын оьзюне тарыкъ болгъанда къуршамагъа гереклигин белгилеген.

Амма Совет началыкъны къурувчусуну янгы хыйлы идеяларына гьакъыкъатда яшавгъа чыкъмагъа буюрмагъан. Янгы гьакимликни маънасын бюрократ къайдада терслешдиривню имканлылыгъы булан байлавлу болгъан ону къоркъунчлукълары исбатлангъан. Сталинчи режимни, буйрукъчулукъ-административ системаны токътащдырылыву жамият яшавну гючден бир тенгликге, политикадан еслкиден ва гьакимликден халкъны ят болувуну оьсювюне, партияны къайгъылы кюйдеги къынгырлашывуна, социализмни абурдан тюшювюне гелтирген.

шартларындан бириси реалист къайдада ойлашывну янгыртылыву, он йылланы боюнда сингдирилген ялгъан пикрулардан ва хыяллардан жамият гьакъылын эркин этив болгъан. Ленинчи идея-теория варислиги, ленинизмни методологиясы эсгини ва гьалиги заманны кюрчю масъалаларын бары да якълардан анализ этмек учун, социалист оьсювюню, ону алгъа элтеген гючлерини четимликлерин ва къаршылыкъларын англамакъ учун ёл чыгъывчу пункту гьисапда къуллукъ этген.

Ленин XX асруну теренден алышынгъан шартларында марксизмни философия кюрчюлерин оьсдюрювге зор уллу къошум этген, диалектика къайданы янгыз политика иш гёрювню тармагъында тюгюл, жамиятны ва табиатны юрюшюню законларын анализ этивде де бары да якъдан онгаргъан ва бажарывлу кюйде къоллагъан. Табии, жамият ва техника илмуланы бирлигини, адамны гьакъындагъы илмуланы комплексини бир заманда да сёнмейген формасы гьисапда философланы ва естествоиспытателлени союзуну гьакъындагъы ленинчи идея алдагъы кюнде бек агьамиятлы. Ойчу гьисапда Ленинни герти ругь келпетин аякъгъа тургъузув, кёп санавдагъы вульгаризаторланы янындан бир къадар осал кюйде ва енгил къайдада гёрсетилген ону теория варислигине герти илму янашывну токъташдырыв агьамиятлы масъала кюнюнде къала.

Бугюн оьзлер булан разилешмеге ярамайгъан ленинчи идея-теория варисликге бакъгъан якъда эки тюрлю айрылыкъ гёрюне. Биз Лениниден гьеч бир тюрлю затгъа уьйренмеге болмайбыз, ол ва ону ишлери оьтген замангъа гетген деп токъташдырагъанлар терен янгылышалар. Озокъда, Ленинни варислигинде тарихге табии болгъан затлар да бар, тек ону аслу идеялары, ленинизмни ругъу оьзю бизин гюнлерибизде де яшавув узата. Гьалиги девюрню бары да кёп тюрлюлюгюн ва бир-бирине къаршы процесслерин янгыз Ленинге кюрчюлеп, ону асарларындан алынгъан цитаталар булан англатма къаст этегенлик де тюз тюгюл. Гьакъыл якъдан

дюньяны юзюн кюрчюден алышдырды. Капитализм гёз алгъа тутулмагъан имканлыкъланы ачыкъ кюйде гёрсетди. Янгы къурум гьакъыкъат болуп токътады, тек шо да оьзюню артыкълыкълары булан янаша тарихи якъдан яратылгъан формаларыны терс янларын да ачыкъгъа чыгъарды. Социальный системаланы янаша яшавуну гьакъындагъы масъала сан янлы янгы маъна алды. Инсанланы алдында токътагъан зор уллу масъалалар ва къоркъунчлукълар бир-бирине къаршы турувдан, оьзлени жамият къурумундан гьасил болмайлы, халкъланы ва началыкъланы бирге иш гёрювюне гёчювню талап эте. Дюнья майданында туврадан-тувра бир-бирине къаршы турув тайдырыла, бир-бирине гьюрмет этивню, онгачалыкъланы принциплери токъташдырыла, умуми адамлыкъ байлыкъланы алдынлылыгъыны гьакъындагъы идея баргъан сайын генг кюйде мюкюрлюкню къазана. Янгы политика къайдада ойлашыв бютюн дюньяда даим оьсеген англайгъанлыкъны таба.

Шо тарихи гертиликлени алдында гьалиги девюрню хасиятына бакъгъан якъдагъы ленинчи къаравлар, озокъда, алышынмай къабул гёрюлмеге тюшмей, шолар ер юзюндеги жамият тюрленивлени бирликдеги сынавун, социализмни дюньясындагъы янгы гьалланы гьисапгъа алып, яратывчу ёлда оьсдюрювге гьажатлы бола. Оьзюню сан янлы тюрленивюню барышында амалгъа гелеген социализмни янгы келпети, — шо инсанлыкъ, демократ социализм. Социалист идея оьзюне халкъланы онгачалыгъына, оланы яшавуну къайдасына, тилине ва культурасына гьюрметли кюйде янашывну къылыкъ талап этивюн де къоша. Шо жамият бирге иш гёрювге, яхшы хоншу аралыкълагъа ва парахатлыкъгъа чакъыра, гюч этивню ва законсузлукъланы гьар къайсы формаларын да гери ура.

Ленинни варислигин догматика къатлавлардан, терс иш гёрювлерден ва къалпашдырывлардан эркин эте туруп, партия шону оьзюню идея-политика тюрленивюню лап да агьамиятлы булакъласы

оьтген ёлну англавгъа, тергевню чечилмеген масъалалагъа бакъдырывгъа уятма герек деп гьисап эте болгъан. Уьлке коммунистлерден къычырыкъ сёзлени, инандырывланы ва сёз беривлени, ленинчи принциплеге аминлигини гьакъында гёземелик ант беривлени тюгюл, инг башлап мекенли иш гёрювлени, билдирилген политиканы практика натижаларын къаравуллай. Янгыртып къурувну къысматы, эгер лап да уллу даражада болмаса, агьамиятлы даражасы КПСС-ни чалышывундан гьасил болажакъ, демек, социализмни янгы келпетине етишивде КПСС-ни XXVIII съездини алдындагъы ленинчи юбилей партияны сан якъдан тюрлендиривге, шону бары да бёлюклерини чалышывун герти кюйде янгыртып къурувну иштагьландырмагъа герек. Генг кюйдеги ичпартия демократияны яратывда ва оьсдюрювде партия консерватизмден ва догматизмден сакъланывну гарантиясын гёре.

В. И. Ленин тувгъан гюнню 120 йыллыгъына байлавлу болуп тийишли политика ва къурумчулукъ ишни КПСС-ни XXVIII съездине гьазирлик гёрюв, партияны политика платформасыны проектин бютюнпартия ва бютюнхалкъ арагъа салып ойлашыв булан тыгъыс байлавлукъда оьтгермек таклиф этилген.

Теория ишде аслу тергевню ленинчи теория варисликни гьисапгъа алыв булан янгыртывну идеологиясын дагъыдандагъы мекенли кюйде онгарывгъа, социализмни, гьалиги жамият практиканы тарихи сынавун яратывчу кюйде англавгъа бакъдырмакъ. Загьматчыланы, айрокъда яшоьрюмлени арасындагъы идеология, массовый-политика ишде инсанлыкъ, демократ социализмни ва революциячы янгыртып къурувну борчларын англатывну лап да агьамиятлы ерге салмакъ, партияны гьар тюрлю демократ жамият группалар ва гьаракатлар булангъы генг кюйдеги пайдалы лакъырлашывун оьтгермек.

Шатлыкъ жыйынны Москва шагьарда оьтгермекни гьакъында къарар къабул этилген, шонда М. С. Горбачёв доклад этежек.

В. И. Ленин тувгъан гюнню 120 йыллыгъына багъышлангъан аслу чаралар белгиленген.

ПМК-сыны мелиораторлары ла[illegible] ваша районну Чапаевни атындагъы колхозуна — 501 гектар, Хунзах районну Энгельсни атындагъы совхозуна — 341 ва шо районну Димитровну атындагъы колхозуна 37 гектар майданы булангъы чалтик чачагъан чеклер гьазирле[illegible] хозяйстволар гьалиден эсе хыйлы артыкъ чалтик алмагъа болажакъ.

Объектлени къурувда Мухтар Балгишиев ёлбашчылыкъ этеген алдынлы прораб участканы ишчилери аслам къошум [illegible] Хамиев, автокрановщик Бийсолтан Хасаев ва сув-техника имаратланы къурашдырывчу Владимир Величко, Сайдемир Байцуев ва Багьавутдин Дациев къаст этип чалышгъанлар.

В. ГОРЮНОВ.

Алывчуланы пайдасына

Дагъыстанны Министрлер Совети «1990-нчы йылда ва он уьчюнчю бешйыллыкъда енгил промышленностну оьсювюн чалтлашдырывну чаралары» гьакъындагъы масъалагъа къарагъан.

Эсгерилген кюйде бу йыл республиканы енгил промышленностну 117 миллион манатгъа мал чыгъармагъа герек. Загьмат ресурслар артыкъ районларда бу тармакъны 19 филиалы ачылгъан ва 9 кооператив иш гёре. Шолар 14 миллион манатны малын чыгъаражакъ.

Шону булан бирге, енгил промышленностну тармагъы чыгъарагъан маллар, гьар адамгъа гьисап этгенде, бизин республикада 94,1 манат бола. Россия Федерациясында буса шо санав 317 манатгъа етише. Демек, биз шо малланы чыгъарывда 63-нчю ердебиз.

Шону себеби бу тармакъны иш юрютювню янгы, алдынлы къайдаларын къолламайгъанлыкъда, предприятиелени ясандырывлары эсгиленгенликде, оланы техника яндан осал таъмин этилгенлигинден ва ишчилени касбу яндан оьр даражада тюгюл экенлигинден.

Эсгерилген масъалаланы гьакъында къабул этилген къарар гъа гёре согъулгъан малланы чыгъарывну артдырывну, оланы сан янын гётеривню ва жураларын кёп этивню чаралары белгиленген.

1995-нчи йылда республикада шо тармакъ 337 миллион манатны малын чыгъармагъа герек. Шо малланы багьаларын артдырывну гьисабына болмасын учун, гьукуматны къарарына гёре, яшлар ва кёп уллу болгъан адамлар учун чыгъармагъа герекли малланы багьалары ва гесими белгиленген.

Шону уьстевюне 1995-нчи йылда гьукуматны тапшуруву булан, республиканы енгил промышленностну, сатып-алывну министерликлерини ва Дагпотребсоюзгъа гиреген предприятиелерде 123 миллион манатгъа согъулгъан маллар ва аякъ гийимлер чыгъарылмагъа герек.

Ахырына ерли ойлашылгъанмы экен?

Алда законлу кюйде берилген дачангда уьй къура бусанг, уллу этме, бийик этме деп тергевден, гёзден кёп зат болмайгъан эди. Гьали шо гесимлер тайдырылгъан. Айтагъаным, гьали шоланы не къурасан, нечакъы уллулукъда, бийикликде къурасан деген гиши ёкъ. Сюйген гиши сюйген кюйде къура. Тек мен бир затгъа чийсынлыкъ этемен. Муна, мени дачам бар. «Прибор» деген бизин бав жамият Магьачкъаладагъы къурашдырылып этилеген биналар учун панеллер къурагъан комбинатны къаршысында, темир ёлгъа урунгъан ерде ерлешген. Озокъда, бу ер промышленный зона тюгюл буса да ярай. Болса да гьали-гьали болгъунча бу бойда темир ёлгъа кёп ювукъ, уллу промышленный предприятиелени районну деген зат булан, яшавлукъ уьйлер тикме ихтияр бермей эди. Балики, шо тюз болгъан буса да ярай. Неге тюгюл биз оьрде де эсгерген кюйде, шо бойда темир ёл, уллу предприятиелер ювукъдан къайры, кёп уллу гючю булангъы ток юрюйген тел багъаналар бар, газ быргъылар оьте. Бу йыл шо ерде «Корводстройну» эки къабат уьйю ишленди, бетон заводну бинасы бар, «Дагводстройну» 18 номерли ПМК-сына бир нече метр тюгюл ёкъ.

Артдагъы вакътиде шо ерде берилген дачаларда газ юрюйген базыкъ быргъыланы, къабургъасында газ пайлайгъан колоннадан эки абат ариде деп айтма ярайгъан кюйде яшавлукъ уьйлер ишленмеге башлагъан. Бираз ари таба оьртенболуп явып турагъан газны гьавалагъа чыкъгъан «тили» гётериле.

Гьали энни, бугюн, алда юрюлюп турагъан техника аманлыгъыны инструкциялары бирден неге гери урулуп къалгъан экен? Бир уллу балагь къопгъан сонг, янгурну артындан ямучу алып чапгъандай, гьабас къарсалама, талчыкъма тюшмегей эди деп ойлашаман.

Шо алда юрюлюп турагъан инструкциялар, гесимлер тюз болмагъан буса чы яхшы. Эгер терсине буса? Эгер, кёп адамлар ял алмагъа деп жыйылагъан дачалардан беш—он метр ариде ерлешген темир ёлдан онлар булан газын, каплан толгъан цистерналаны сюйреп барагъан поездге, аллагь гёрсетмесин, бир зат болуп къалса? Шо заман айсени деген булан пайда болурму?

Мени талчыкъдырагъан шу къоркъунчлу соравлар Магьачкъаланы шагьар исполкомун, Ленин райисполкомну къуллукъчуларын талчыкъдырмайчы экен?

В. РИЧНЯК.

Янгыртып къурув—заманны талабы

«АЛГЪАСАГЪАН СУВ ДЕНГИЗГЕ ЕТМЕС»

Ленин районда юрт хозяйствону юрютювде болма тургъан кюрчю алышынывлагъа бугюнлерде эки тюрлю янашыв эс этиле. Бирлери, РАПО тайдырылып, «Къарабудагъгент» деген пачалыкъ-кооператив агропромышленный бирлешив болуп, бир уллу колхозгъа яда совхозгъа айлангъан булан гьал алышынар деген ойгъа инанмай. Башгъалары гьалиги гьалгъа чыдама сюймей, бары да хозяйстволаны вакиллерин бир къалкъыны тюбюне жыйып, олардан АПО-ну советин къуруп, тез иш гёрме чакъыра. Эки де якъ оьзлер айтагъанны туруслугъун токъташдырмакъ учун, адамланы оьз янына тартмакъ муратда, юз тюрлю мисаллар ва далиллер гелтире. Тек, кюйге къарагъанда, далиллер де онча таъсир этегенге ошамай. Инанмайгъанлар инанмайгъан кюйде тура, этилинме гёз алгъа тутулгъан янгылыкъланы шекликге сала.

Тюзю, шогъар тамаша да болма тюшмей. Кёп йылланы узагъында юрт хозяйство тармакъ оьзюнде тюрлю-тюрлю сынавлар оьтгерилеген тармакъ болуп турду. Юртда яшайгъан гьалиги тамазалар не къайдаланы да, не технологиялары да, не кампанияланы да гёрген, сынагъан адамлар. Тек шолар бириси сама да айтардай асув бермеди, гьалны кюрчюден алышдырмады. Уьстевюне сабанчыда топуракъгъа бакъгъан якъда хожайынлыкъ гьислер кемиме башлады. Огъар палан заманда сюр, палан затны чач, шу вакътиде дарман ур деп буйрукъ бермейген гиши де ёкъ эди.

Янгыртып къурувну девюрюнде шону гьакъында биз ачыкъдан-ачыкъ сёйлеме уьйрендик, алышынывланы болдурмаса бажарылмайгъаныны англадыкъ. Тек англагъан булан да алдынгъы тере къаравлардан толу кюйде тайышын болмадыкъ. 1986-нчы йыл яхшы белсенип агропром къурма башлагъаныкъ эсибизде бар. Газетлерден, радиодан, телевидениеден, гиччи ва уллу сагьналардан тувуп да битмеген агропромгъа хыйлы макътавлар этдик. Тюзюн айтмагъа герек, юрт загъматчылар шо макътавлагъа да къарамайлы, алышынывланы болдурма герек...

шынывланы къайтып эсги ёлларда болдурма къарайгъанлыкъ къоркъунчлукъну тувдура. Масъаланы мекенли уьйренип, ахтарып битмейли, алгъасавлукъда къоллама башлап, къайтып асуву ёкъ затгъа айландырып къоймасбызмы экен? деген ойлар рагьатлыкъ бермей. Шо саялы заман-заман ата-бабаларыбызны асрулар сезе гелген асил сёзюне де къулакъаса турсакъ, пайдалы болур эди. «Алгъасагъан сув денгизге етмес» деген айтывну уллу маънасы бар. Юрт специалистлеге де шону заманда бир эсине алма тюше. Биз гётереген масъаланы бары да якълай, тюз гёре деп, оьзюбюзню оьзюбюз алдатып турсакъ, бир ишни де торайтып болмасбыз.

Гьали-гьалилерде Къарабудагъгентде АПО-ну советин къурувгъа байлавлу болгъан жыйында шогъар къаршы къол гётергенлер болмады. Бу жыйынгъа районну гьар хозяйствосундан вакиллер сайлангъан эди. Тек жыйындагъылар бир гёнгюлден тавуш берсе де, оланы барысы да АПО-ну къурувну масъаласын толу кюйде якълай десек, гьакъыкъатдан хыйлы арек боларбыз. Жыйындагъы берилген кёп-кёп соравлардан, сёйлевлерден де шо ой чалынды.

РАПО гьалиги бар кююнде къалма тюшмейгенин кёбюсю тюз гёре. Шо ойну къатты экономикасы булангъы хозяйстволар да, осал, артда юрюйген хозяйстволар да якълай. Гьали болгъунча юрюлюп тургъан къайдагъа гёре, совхозлар ва колхозлар кёп хайыр алгъан сайын, РАПО-гъа кёп акъча да тёлей эди. Масала, Къакъашурадагъы XXII партсъездни атындагъы колхоз гетген йыл, яхшы ишлеп, 3 миллион манат хайыр алгъан. Шону 512 минг манатын РАПО-гъа бакъдырма герек. Шо акъчадан РАПО-ну къуллукъчуларына гьакъ тёлене. Аслам пайы буса осал хозяйстволагъа кёмекге гете.

Шо ярым миллион манатны колхоз РАПО-гъа не зат саялы тёлей десегиз, шогъар мекенли жавап берип болагъан адамны тапма къыйын...

гъан эркин ёлну танглап юрювде РАПО, тогъас болуп токътаса тюгюл, кёмек этип болмас. Шо саялы о якъдан да, бу якъдан да алышыныв болдурма герек деген пикру бар.

Тек РАПО тайгъан булан, къалгъан оьзге масъалалар оьзлюгюнден чечилип къала буса, не бар эди. Къайсы ёлну танглаcа яхшы? Бирлери агрофирмалар къурма герек дей. Башгъалары АПО-ну пайдалы гёре. Бирдагъылары, хозяйстволаны ихтиярларын артдырма тарыкъ деп, бирлешмекни якъламай. Тек биз оьрде эсгерип гетген кюйде, февраль айны 3-нде болгъан жыйын районда АПО къурмакъ деген къарарны къабул этген.

Мунда Новомосковский АПО-ну сынавун къоллап иш юрютме сюелер. Шолай бирлешив гетген йыл Къаягент районда да къурулгъан. АПО-гъа бары да агропредприятиелер, совхозлар ва колхозлар гирежек. Къурум ишлени, ёлбашчылыкъ этивню АПО-ну советни юрютежек. Болгъан жыйында алданокъ ону председатели де айрылды. Ачыкъ тавуш берив булан гьалиги РАПО-ну председатели А. Шарапов сайланды. 65 адамдан АПО-ну правлениеси де айырылды.

Райондагъы янгылыкълагъа талпынывну якълама тюше. Тек, мени гьисабымда, буссагьат район АПО-гъа бирлешип иш гёрме толу кюйде гьазир тюгюл. Эгер район гележекни ойлаша буса, толу хозрасчётгъа чыгъып, оьз ишлерин оьзю юрютме хыял эте буса, шогъар инг башлап тийишли шартланы да болдурмагъа герек. Продукцияны узакъ сакълама болагъан хас биналар, ону ишлетеген, онгарагъан предприятиелер, фирменный тюкенлер болмай туруп, район эркин болуп битмежек, къайтып шагьаргъа харлы болуп токътажакъ. Дагъысын айтмагъанда да, бугюн де районну хозяйстволарында савулагъан сютню, 50 — 60 чакъырым ёл юрюп, Магьачкъалагъа ташыма тюше.

Ондан къайры да, буссагьат районну тийишли материал-техника базасы ёкъ. Шону да гьисапгъа алмай къойма ярамай. Бирдагъы бир масъала тергевсюз къалгъанмы экен деп ойлашаман. АПО оьзюню уставына гёре хозрасчёт къайдаларда ишлейген илму центрге оьсмеге тарыкъ. Демек, мунда загъматны къурувну янгы, алдынлы къайдалары генг кюйде къолланажакъ. Ижара аралыкълар производствогъа гийириле болгъан сонг, загъмат коллективлерде ишчилени санавун, совхозлардагъы, колхозлардагъы административ апаратланы сюйсе де, сюймесе де кемитме тюшежек. Оланы барысын да иш булан таъмин этме бажарылармы?

Къаягент районну сынаву гёрсетегени йимик, шу ва шулагъа ошагъан оьзге масъалалар ондагъы АПО-ну советине ишлерин юрютювде кёп-кёп четимликлени тувдура, хозяйство ёлбашчыланы, специалистлени янгы къайдагъа шекли гёзден къарама борчлу эте. Шо саялы АПО-ну къурувда алгъасавлукъ болма герекмей. Сюрюлмеген, тийишли кюйде онгарылмагъан топуракъгъа нечакъы да тизив, сан янлы урлукъ чачылса да, ол балкъып оьсюп тюшюм булан къуванд ырмажакъны къайсы сабанчы да яхшы биле.

А. АЛИЕВ,
хас мухбирибиз.

Охувчуланы соравларына гёре берилген биянлыкъ

Загъмат книжканы гьакъында

«Загъмат книжка документ гьисапда нечик юрюлме герек?» (редакциягъа гелген соравланы бириси шолай)

Загъмат книжканы уллу ихтияр маънасы бар. Ол ишчини, къуллукъчуну загъмат чалышывун гёрсетеген аслу документ. Шонда этилген язывлагъа кюрчюленип, умуми ва арасы бёлюнмейген стажы, оьмюрлюк ва сакъатлыкъ пенсиялары токъташдырыла.

Сынав гёрсетегени йимик, заманында тюз толтурулмагъан загъмат книжкалар, йиберилген хаталар, фамилияларында, атларында йиберилген янгылышлар ону есилерини ихтиярларындан магьрюм къоя.

1986-нчы йылны январь айыны 1-нден башлап, СССР-ни бары да территориясында СССР-ни Госкомтрудуну 1985-нчи йылны 2-нчи августунда ВЦСПС-ни таклифине гёре 252 номер булан къабул этилген къарарына кюрчюленип, янгы къайдалар пайдаландырыла.

Загъмат книжка беш гюнню ичинде ишчилеге, къуллукъчулагъа, социальный якъдан якъланма тийишли ва заманлыкъ къуллукъдагъы адамлагъа, штатда тюгюл къуллукъчулагъа юрютюле.

Загъмат книжкагъа гийирилеген маълуматлар шулар: фамилиясы, аты, атасыны аты, тувгъан йылы (паспортунда бар кюйде), билими, касбусу, санияты; ишге алынгъанлыгъы, тайдырылгъанлыгъы, орденлер ва медаллар булан савгъатлангъанлыгъы, гьюрметли атлагъа лайыкълы болгъанлыгъы; ишде етишилген уьстюнлюклери учун загъмат коллективни ягъындан иштагьландырылгъанлыгъы, иш низамны Уставлары булан шабагьатландырылгъанлыгъы ва оьзге загъмат савгъатлагъа лайыкълы болгъанлыгъы, ишни яхшылашдырыв учун этилген таклифлери ва шону учун иштагьландырылгъанлыгъы гьакъда этилген язывлар.

Загъмат книжкагъа, есисини ихтияры булан, аслу ишинден айрылмайлы, башгъа ишни юрютегени гьакъында да языв гийирилмеге ярай.

Такъсырлавлар загъмат книжкагъа язылмай.

Загъмат книжканы ичиндеги бары да язывлар къара, гёк тюсдеги къалам ва шарик ручкаланы шакъысы булан этилине. Администрацияны тийишли буйрукъларына (таклифлерине) гёре ишинден тайдырылгъандан сонг, бир жума оьтмеген болжалны ичинде язылмагъа тюше.

Администрация загъмат книжкасында ишге къабул этивге яда башгъа ишге гёчюрювге, ишинден тайдырывгъа байлавлу язывлар булан ону есин алданокъ хас карточкагъа къол салдырып, таныш этмеге борчлу.

Тарыкълы болгъанда предприятиени администрациясы ишчилеге, къуллукъчулагъа, тилевюне гёре, загъмат книжкасындагъы язывланы чыгъарып бермеге борчлу.

Алда этилинген язывланы шагьатланы гёрсетивлерине гёре алышдырыв гери урула.

Оьрде эсгерилген алмашынывлар загъмат книжкада 1986-нчы йылдан сонг гёрсетилме бола.

Эгер де загъмат книжканы ичинде ишинден тайдырывгъа яда башгъа ишге гёчюрювге байлавлу тюз тюгюл деп гёрсетеген языв болса, къуллукъчуну тилевюне гёре загъмат книжканы копиясы — дубликат берилегенде, тюз язылмай бузулгъан язывланы язмай къоймагъа да ихтияры бар. Дубликат артда ишлеген еринден бериле. Стажны оьлчевюн токъташдырагъанда алда шо предприятиеде, идарада, къурумда ишлегени гьакъда документлер тарыкълы болмай. Загъмат книжканы биринчи бетинде, уьстде «Дубликат» деген языв этиле. Эсгисинде буса «янгы дубликат берилген» деп языла ва шолай социальный якъдан таъмин этив органлагъа башгъа ишге тюшгенчеге, дубликат берилгенче, алдагъы загъмат стажын гертилейген документ йимик гёрсетилине.

РСФСР-ни КЗоТ-уну 99-нчу статьясы булан, загъмат книжканы есини къолуна тапшурувну токътатагъанланы жавапгъа тартмакъ гёз алгъа тутула. Неге тюгюл, башгъа ишге тюшегенде, гьар кимни загъмат книжкасы къолунда болмаса бажарылмай. Алда ишлеген еринде загъмат книжканы бермей токътатылыву ватандашланы загъматгъа ихтияры барлыгъын гери урувгъа айлана. Шо РСФСР-ни КЗоТ-уну 99-нчу статьясына гёре администрация уьзюрюсюз ишден къалгъан заманы саялы къуллукъчугъа орта алапасын тёлемеге борчлу этилине.

Эгер де къуллукъчуну загъмат книжкасы тас болуп, шо гюнюнде къолуна тапшурмагъа бажарылмай буса, администрация ону копиясын чыгъарып берме герек. Копиясын-дубликатны беривню токътатылыву да загъмат книжканы токътатылыву йимик гьисаплана ва шо ёрукъда такъсырлана.

Загъмат книжка администрацияны ягъындан берилмей токътатылса, къуллукъчу ишден тайгъан деп, къолуна книжкасы тюшген гюн гьисап этиле. Шо гьакъда администрацияны буйругъу булан янгы языв этилинмеге герек. Алда этилген языв буса янгылыш деп белгилене.

Эгер де ишден тайдырылгъан гюн къуллукъчу къаршы болмаса, шону огъар администрация почтадан таба билдире.

Тийишли органланы, идараланы, къурумланы ёлбашчылары жавапны масъалагъа сувукъ-салкъын янашагъанлыгъы кёп разисизликлени тувдурагъаны белгили. Шону учун загъмат эришивлюклеге къарайгъан комиссиялар аслу тергевюн шоланы алдын алывгъа бакъдырмаса болмай. Шо иш профсоюз къурумланы ягъындан да тергевге алына. Озокъда, гьар ишчи, къуллукъчу дегенлей артда къувунгъа тюшмей, заманында загъмат книжкасына этилеген язывлагъа тергевлю болма герек.

Н. КАФАРОВ.

БЕЛОРУС ССР. Витебск шагьарда станоклар чыгъарагъан заводну коллективи социалист уьлкелени базарында эркин кюйде къайтарышы булангъы валютагъа сатмакъ учун белгиленген универсальный заточный ярым автоматны къурашдырыв ишни тамамлагъан. Шо маллар Гюнбатыш Германияны «Вальтер» деген фирмасы булан бирликде чыгъарылажакъ.

СУРАТДА: «Вальтер» деген фирманы специалистлери къурашдырылгъан ярым автоматгъа къарайгъан вакъти.

А. ЦЕРЛЮКЕВИЧ чыгъаргъан сурат. (ТАСС).

ЯГЪАДА КЪАЛМАСЫН

Халкъ арада насигьатчыланы гьакъында сёз чыкъгъанда, оланы яшав, загъмат сынавун уьйренмекни маслагьат этелер. Амма нетерсен, бир-бир ёлбашчы къуллукъчулар шо бай сынаву булангъы, оьзлени ишине берилген, бек тюшюнген адамланы ишге пайдалы кюйде къолламагъа бажармайлар.

Давдан сонггъу къыйынлы йылларда шагьарланы, юртланы бугюнгю насигьатчылар, ...

...путатлар кёп аз къаршылашагъаны да бизин пикрубузну бирдагъы керен гертилей.

Хасавюрт районда да шолай. Алда оьзлени ишде гёрсетип гелген ёлдашлар гьали унутулагъаны тюзмю дагъы? Янгыртып къурувгъа оланы сынавундан, билимлеринден аз буса да хайыр болур эди деп эсиме геле.

Яхсайлы Къандавур Акаев, Хожа Къазакъбиев, Ха...

де ёкъ эди.

Янгыртып къурувну девюрюнде шону гьакъында биз ачыкъдан-ачыкъ сёйлеме уьйрендик, алышынывланы болдурмаса бажарылмайгъанын англадыкъ. Тек англагъан булан да алдынгъы терс къаравлардан толу кюйде тайышып болмадыкъ. 1986-нчы йыл яхшы белсенип агропром къурма башлагъаныкъ эсибизде бар. Газетлерден, радиодан, телевидениеден, гиччи ва уллу сагьналардан тувуп да битмеген агропромгъа хыйлы макътавлар этдик. Тюзюн айтмагъа герек, юрт загьматчылар шо макътавлагъа да къарамайлы, алышынывланы онча сююп къабул этмеди. Неге тюгюл, агропром къурулса да, оьзю сабанчыны ихтиярлары артмады.

Натижада, арадан эки йыл гетип, агропром оьзюню пайдалылыгъын гёрсетмегенине мюкюр болдукъ. Гьали иш юрютювню янгы къайдаларын ахтарыв генг кюйде юрюле. Тек кёбюсю ерлерде алы...

Гьали болгъунча юрюлюп тургъан къайдагъа гёре, совхозлар ва колхозлар кёп хайыр алгъан сайын, РАПО-гъа кёп акъча да тёлей эди. Масала, Къакъашурадагъы XXII партсъездни атындагъы колхоз гетген йыл, яхшы ишлеп, 3 миллион манат хайыр алгъан. Шону 512 минг манатын РАПО-гъа бакъдырма герек. Шо акъчадан РАПО-ну къуллукъчуларына гьакъ тёлене. Аслам пайы буса осал хозяйстволагъа кёмекге гете.

Шо ярым миллион манатны колхоз РАПО-гъа не зат саялы тёлей десегиз, шогъар мекенли жавап берип болагъан адамны тапма къыйын. Къысгъача айтгъанда, XXII партсъездни атындагъы колхоз йимик хозяйстволагъа РАПО-ну тайдырмакъ учун себеплер ёкъ тюгюл Осал экономикасы булангъы хозяйстволагъа да районну оьлчевюнде юрт хозяйство тармакъгъа ёлбашчылыкъ этивню гьалиги къайдалары болсун деп къатты кюйде тутуп юрюме маънасы бар деп эсиме гелмей. Олагъа борчларындан къутулуп, оьзлер ушат...

...эте буса, шогъар инг башлап тийишли шартланы да болдурмагъа герек. Продукцияны узакъ сакълама болагъан хас биналар, ону ишлетеген,

...дырмажакъны къайсы сабанчы да яхшы биле.

А. АЛИЕВ,
хас мухбирибиз.

...эркин кюйде къайтарышы булангъы валютагъа сатмакъ учун белгиленген универсальный заточный ярым автоматны къурашдырыв ишни тамамлагъан. Шо маллар Гюнбатыш Германияны «Вальтер» деген фирмасы булан бирликде чыгъарылажакъ.

СУРАТДА: «Вальтер» деген фирманы специалистлери къурашдырылгъан ярым автоматгъа къарайгъан вакъти.

А. ЦЕРЛЮКЕВИЧ чыгъаргъан сурат. (ТАСС).

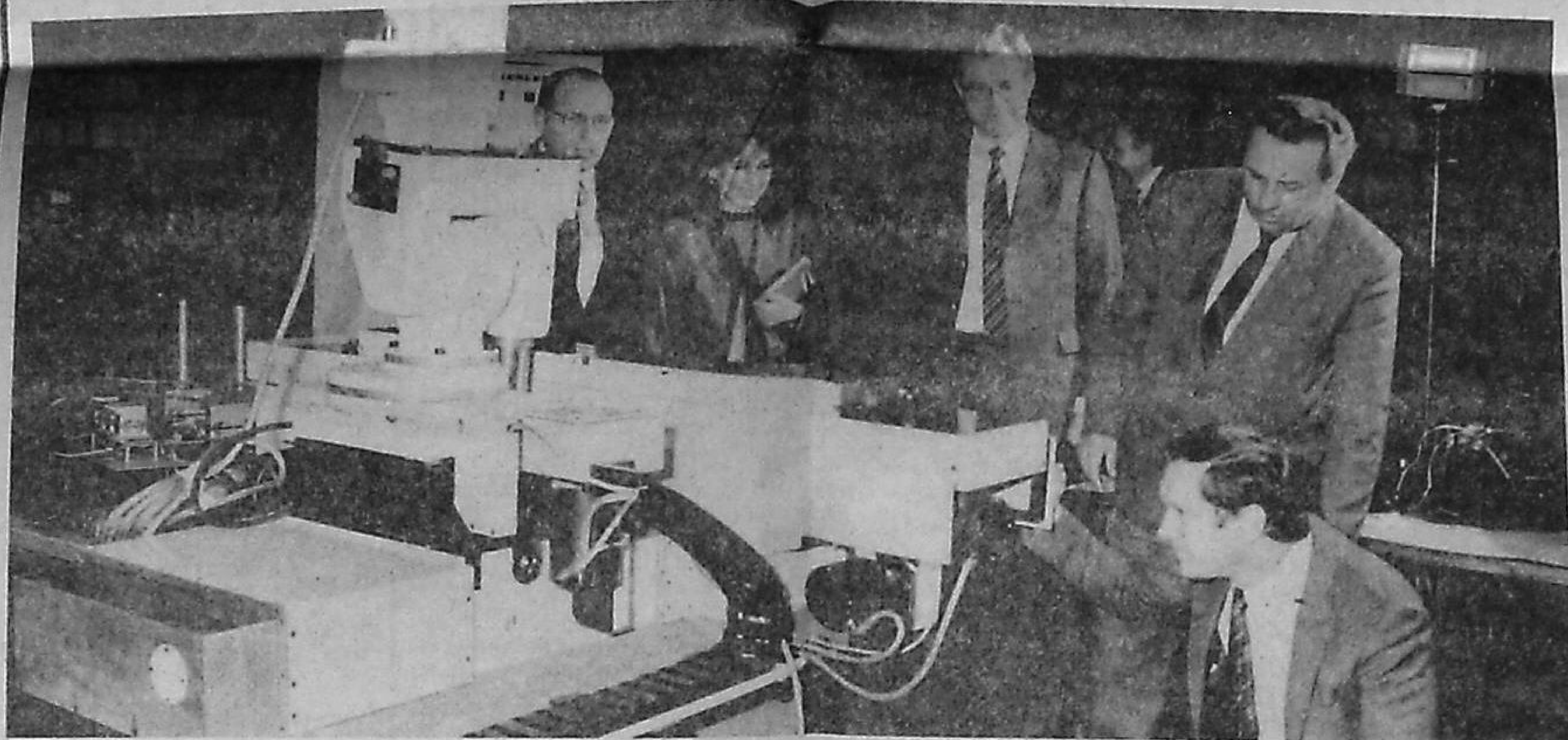

ЯГЪАДА КЪАЛМАСЫН

Халкъ арада насигьатчыланы гьакъында сёз чыкъгъанда, оланы яшав, загьмат сынавун уьйренмекни маслагьат этелер. Амма нетерсен, бир-бир ёлбашчы къуллукъчулар шо бай сынаву булангъы, оьзлени ишине берилген, бек тюшюнген адамланы ишге пайдалы кюйде къолламагъа бажармайлар.

Давдан сонггъу къыйынлы йылларда шагьарланы, юртланы бугюнгю насигьатчылар, шо шартлагъа да къарамайлы, къанын, жанын аямай дегенлей аякъгъа тургъузмагъа гьаракат этген, яшавлукъ ва касбу сынав топлагъан. Демек, оланы яшаву да, ишлери де бугюн бизге уьлгю болмагъа тюше.

Сонг да, сиз оьзюгюз де билеген кюйде, яшавну къыйынын, тынчын оьзюне миллет алып юрюйген насигьатчыланы арасында халкъ депутатлар кёп аз къаршылашагъаны да бизин пикрубузну бирдагъы керен гертилей.

Хасавюрт районда да шолай. Алда оьзлени ишде гёрсетип гелген ёлдашлар гьали унутулагъаны тюзмю дагъы? Янгыртып къурувгъа оланы сынавундан, билимлеринден аз буса да хайыр болур эди деп эсиме геле.

Яхсайлы Къандавур Акавов, Хожа Къазакъбиев, Хамавюртдан Алисолтан Элдарханов, Къазма юртдан Зайнюв Мурзаев, Чагъаротардан Абдулгьаким Алибеков ва шолай оьзгелери кёпню гёрген, пагьмулу адамлар. Бугюнгю ишлерибизден олар ягъада къалагъаны яхшы тюгюл. Оланы бай сынавундан пайдалансакъ яман болмас эди.

М. АДИЛХАНОВ,
Хасавюрт шагьар.

Натижалы ахтарывлар

КЪУМУКЪ ТИЛНИ ТАРИХИНДЕН

РОССИЯДА къумукъ тилни уьстюнде ахтарывлар юрюлмеге башлангъанлы 200 йылгъа ювукъ бола. Тек гьалиги охувчу шо тилни тарихи булан оннакъы таныш тюгюл ва огъар бакъгъан якъда талаплылыкъ да осал болгъан. Къумукъ тилни уьстюнде юрюлген ахтарывлагъа байлавлу материаллар печатда биринчилей 30-нчу, 40-нчы йылларда чыкъмагъа башлагъан. Масал учун, белгили совет тюрколог Н. К. Дмитриев охутгъан, 1929-нчу йылда Ленинграддагъы Гюнтувуш институтну битдирген А. А. Сатыбаловну къумукъ тилни уьйренивню масъаласына багъышлангъан биринчи макъаласы «Советское языкознание» деген журналда 1937-нчи йылда чыкъгъан. 1948-нчи йылда Н. К. Дмитриевни къумукъ тилни тарихине байлавлу оьзюню макъаласы да печать этилген.

Артдагъы йылларда А. Н. Кононов — гьалиги ватандаш ва дюнья тюркологияны лап да танывлу чалышывчусу — шо темагъа эпсиз бек тергев бакъдыргъан. Илмуда огъар бакъгъан якъдагъы оьзюню уллу иштагълыгъын ол 1982-нчи йылда «Советская тюркология» деген журналны биринчи номеринде печать этилген «Къумукъ тилни уьйренивню тарихинден» деген макъаласында ачыкъ этип гёрсетген. Макъала 1848-нчи йылда Тифлисде «Татарская грамматика кавказского наречия» деген ат булан чыкъгъан Т. Макаровну къумукъ грамматикасына багъышлангъан болгъан. Шо теманы ол «История изучения тюркских языков в России. Дооктябрьский период» деген кюрчю асарында давам этген ва оьсдюрген. Асар 1982-нчи йылда СССР-ни Илмулар академиясыны Ленинград бёлюгюнде чыгъарылгъан. Онда Иосиф Романович Адамовну гьакъында да бираз эсгериле. Биз буса охувчугъа ону гьакъында тындырыкълы кюйде айтмагъа сюебиз. Неге тюгюл де, къумукъ тилни уьйренивде ону аты ва ишлери оьзюню гьакъында мекенли кюйде айтардай ва ону эсделигини алдында оьзюбюзню башларыбызны ийердей гёрмекли. Ол — къумукъланы къысматына ва оланы тилине, тарихине ва культурасына айрыча тергев бакъдыргъанлардан, оланы арагъа чыгъармакъ учун къолундан телеген бары да затны этгенлерден бириси.

Ол ким болгъан, къайсы тухумлардан болгъан, ону оьз къысматы нечик болгъан? Артдагъы бир нече йылланы ичинде бизге Москваны, Тбилисини, Орджоникидзени ва Ставропольну архивлеринде, китапханаларында кёп хотгъанмагъа, Иосиф Адамовну ишлери гьакъындагъы маълуматланы бюртюклеп жыймагъа, яшавда ону гьызын излемеге тюшдю. Ону янгыз яшавун язып къойса да, бир нече бетлер болур эди. Озокъда, биз шолай этмесбиз. Ону ахтарывларыны маънасы гьакъында айтывубуз булан дазуланып къалабыз. Россияда къумукъ тилни тарихи нечик болгъанлыгъына тергев бакъдырагъан бары да адамлар учун шо бек пайдалы болажакъ.

И. Р. Адамовну гьакъында бир-бир маълуматлар М. Красновну «Историческая записка о Ставропольской (Кавказской) гимназии» деген китабында башлап бериле. Шо китап 1887-нчи йылда Ставрополь шагьарда печатдан чыгъарылгъан. Онда айтылагъан кюйде, И. Адамов 1853-нчю йылда тюрк ва татар тиллени хрестоматиясын тизген. Арадан дёрт йыл гетип, ол тюрк тилни кавказ диалектини грамматикасын да язгъан. Сонг биз гележекдеги ахтарывларыбыз учун шо информациядан ёлбашчылыкъ алдыкъ. Ставрополь край архивде сакъланып тургъан И. Адамовну къуллукъларыны списогуна къарап, биз ол 1826-нчы йылда Къызлар шагьарда эрмени агьлюде тувгъанлыгъын токъташдырдыкъ. И. Адамов башлапгъы билимин Къызлардагъы уездный училищеде алгъан. Шо училище 1826-нчы йылда ачылгъан ва онда оьзге предметлерден къайры къумукъ тилден де дарслар юрюле болгъан. 1839-нчу йылда ол Ставропольдагъы гимназиягъа охума тюшген, 1846-нчы йылда ону уьстюнлю кюйде битдирген. Гимназияны битдирген сонг, бир аз заманлар Моздокдагъы уездный училищеде тарихден ва географиядан дарс береген учитель болуп ишлеген. Шо вакътиге ерли И. Адамов къумукъ тилни оьр даражада уьйренген. 1837-нчи йылда бегетилген положениеге гёре, Темиркъазыкъ Кавказдагъы училищелерде оьзге предметлер булан янаша къумукъ тилни де уьйрене болгъан. Онда къумукъ тилден дарсланы Магьаммат-Загьир Измайлович Тахтаров юрюте болгъан. М. Краснов язагъангъа гёре, ол къумукъ тилни «сюйдюрмеге бажаргъан», охувчулар шо тилде эркин кюйде охуй ва тьатта сёйлеме де сёйлей болгъан. Эгер шо вакътилерде Темиркъазыкъ Кавказда яшайгъан халкъланы арасындагъы байлавлукъланы тили гьисапда къумукъ тилни айрыча агьамияты болгъанлыгъын, пача къурумуну Кавказдагъы администрациясыны XIX асруну 20-нчы йылларындан башлап хас документлеринде шо гьакъда айрыча айтыла болгъанлыгъын эсгермесек, бизин маълуматларыбыз толу болмас эди. Новочеркасск гимназияны гюнтувуш тиллени уьйретеген бёлюгюнде, Ставрополь шагьардагъы гимназияда, Ставропольда ругьанилени семинариясында, Ставрополь, Моздок, Георгиевск, Къызлар уездный училищелерде къумукъ тилден дарслар юрюле болгъан. Шо да оьз гезигинде дарс береген кадрлагъа бакъгъан якъдагъы талаплылыкъны тувдургъан. Шо саялы Петербург, Москва ва Къазан университетлерде кавказ училищелени битдиргенлер учун бош ерлер ачылгъан. И. Р. Адамов 1847-нчи йылда Къазан университетде шо бош ерлени бирисине тюшген. Ону учителлери, профессорлар А. Къазимбек, И. Н. Березин болгъан. И. Адамов университетни битдирип, 1851-нчи йылда арап-фарс, тюрк тиллени кандидаты болуп чыкъгъан, ол «Этимологический очерк кавказского диалекта кумыкского языка» деген асарын якълавгъа берген. Ону шо иши къумукъ ва ногъай тиллени гьакъындагъы материаллагъа кюрчюленип язылгъан. И. Адамов шо ишде башлап тарихи ва лингвистика очерклени бере, къумукъ ва ногъай тиллерде йырланы текстлерин де къоша. И. Адамов илмуда биринчилей болуп мунда Т. Макаровну къумукъ грамматикасын анализ эте ва критика гёзден янашып къыйматлай, шону булан ол академик О. Н. Бётлингкден алдынлыкъ эте. О. Н. Бётлингк де шо грамматикагъа сесленип, 1852-нчи йылда Петербургну журналларындан бирисинде огъар багъышлангъан макъаласын чыгъаргъан.

И. Н. Березин къумукъ тилни уьстюнде ишлейген шо яш адамны илму иши булан таныш болгъан сонг огъар оьр къыймат бере. Шолайлыкъда, башы башлана, алгъа салынагъан мурат ачыкъ этиле: ол оьзюн къумукъланы тарихин, тилин ва культурасын уьйренивге багъышламагъа токъташа. Оланы яшаву гьакъында ол янгыз китаплардан охуп билмей, туврадан-тувра шо халкъны арасында яшап, оьз ватаны Къызларда ва Ставропольда къумукъ халкъны лап яхшы вакиллери булан гьаллашып биле.

Университетни битдирген сонг И. Адамовну Новочеркасскидеги гимназияны гюнтувуш тиллени уьйретеген бёлюгюне ишлемеге йиберген. Шонда Кавказ управлениени гёрсетивю булан арап, къумукъ ва азербайжан тиллерде дарслар юрюле болгъан. Тек узакъ къалмай И. Адамовну Ставропольдагъы гимназиягъа къумукъ тилден дарслар юрютеген старший учителни къуллугъуна чакъыргъанлар. Мунда Магьаммат-Загьир Тахтаров, ону учители, оьр университет билими ёкъ экени саялы, младший учитель болуп ишлей болгъан. Ол Санкт-Петербург университетде къумукъ тилден младший учитель деген атны алмакъ учун экзаменлер берген. Гьали учителни ва учитель бир йимик шартларда къумукъ тилни уьйренивде ва ону уьстюнде ишлевде бирге чалышмагъа башлагъан. Шо бирге чалышыв бек пайдалы болгъан. Олар шо тилден специалистлер гьазирлевде де, ахтарыв ва жыйыв ишлени юрютювде де мекенли кюйде къошум этген.

Иосиф Адамов шо йылларда Тифлисде чыгъагъан «Кавказ» газетинде «Къумукъланы гьакъында бир нече сёз» деп макъала чыгъара. Шо макъалада къумукъ тилге оьр багъа бере туруп, ол булай деп эсгере: «Къумукъ тил оьзге Темиркъазыкъ Кавказда яшайгъан къавумланы тиллерини арасында шексиз кюйде алдынлыкъны алгъан. Шо тилни уьйренмеклик оьзге кавказ къавумлагъа европа англавларын яйывгъа генг ёллар ача.

И. Адамовну гимназияда иш башлаву Я. М. Неверовну Ставропольдагъы гимназияны директоруну къуллугъуна тюшмеклиги булан онгайлы кюйде рас гелген. Я. М. Неверов Станкевични, Грановскийни ювукъ къурдашы болгъан, олар тав халкъланы охума-язма уьйретивню, билим беривню, Кавказда охув

«Бизин бек къазапландырды» деген макъалагъа гёре

Тюзмю дагъы?

Бары да миллетлени арасында гьакъыллылары кёп буса да, бузукъ башлар да ёлукъмай къалмай. «Ленин ёлу» газетни 27-нчи январда чыкъгъан номеринде ботаюртлу учитель С. Салаватов тюз айта: «Правда» газетни бетлеринде миллетлени давгъа чакъырагъан К. Задуллаевни макъаласы чыкъгъангъа гертилей де тамаша боласан.

Мен «Правда» газетде чыкъгъан шо макъаланы охумагъанман. Ону гьакъында магъа мен оьзлени охутгъан ва тарбиялагъан юртлуларым А. Арсланбеков, Къ. Зубайыров айтдылар ва «Правда» газетге, К. Задуллаевге оьзлер къазапланып язгъанын билдирдилер.

Магъа 27-нчи январда Хасавюртда болмагъа тюшдю. Шагьарны автобуслар токътайгъан еринде мен оьзюм кёпден таныйгъан Первомайское юртлу учитель булан ёлукъдум. Саламлашып битген сонг ол магъа: «Алихан, сен пелен гюн чыкъгъан «Правда» газетде К. Задуллаев деген адамны макъаласын охудунгму? —деп сорады. Мен огъар: «Охума чы охумагъанман, тек эшитгенмен,» — дедим. Шо заман ол магъа К. Задуллаев да кёп терс ишлени этип юрюгенни айтып, оьзюню юртлулары 39 адам къол салып «Ленин ёлу» газетге юртлусуна къаршылыкъ билдирип кагъыз йибергенин айтды.

Мен Хасавюрт районгъа тавдан гёчюп гелгенлени Казбековское деген юртунда 1962—1965-нчи йылларда учитель ва школаны директору болуп ишледим. Авар тилни билмесем де, мен олар булан къыйышып, къардаш агьлюде йимик яшай эдим. Яхшылыкъ-яманлыкъ болса, гьали де мен олагъа бараман, олар да бизге геле.

Къумукъ тюзде миллетлени дослугъуна да мисаллар гелтирме ярай.

Мен тувуп оьсген ва яшап турагъан Боташюртгъа бир заман гелген оьзге миллетни вакиллери бизде къалып да къалгъанлар. Мунда гьали къумукълар булан янаша руслар, аварлар, мычыгъышлар, даргилер ва башгъалары бар. Биз оланы бирин де ят гёрмейбиз.

1957-нчи йылда Темиркъазыкъ Осетияда яшап тургъан дагъыстанлы халкълар Дагъыстангъа къайтма сюйгенде, оланы Яхсайгъа гёчюрюп, яхсайлылар да оланы заманлыкъгъа уьюнде, абзарында сыйындырдылар. Олар гьали де «Правда» колхозда загьмат тёгелер. Шолай мисалланы Дагъыстанны къайсы къумукъ юртундан да гелтирмеге бола.

Булар барысы да къумукъ къылыкъгъа, хасиятгъа, ону оьзденлигине шагьатлыкъ эте.

К. Задуллаев тюз айтмай: къумукъ халкъ гьаракатыны комитетлерини Къумукътюзге гёчюп гелген халкъланы яшап турагъан ерлеринден къувалама хыялы ёкъ. Ол шо комитетлени талаплары булан таныш да болмагъан. Гьалиги янгыртып къурувну девюрюнде бары да халкълар учун тенг ихтиярлар яратма тюше. Гёчюп гелген халкъланы бир тайпалары тав районларда учётда да тура туруп, Къумукътюзде оьзтёрече шартларда, аслам топуракъланы оьзлер сюйген кюйде пайдаландырып, кёп санавда мал да сакълап яшай. Олагъа гьар якъдан онгайлыкълар берилип, асрулардан берли бу топуракъларда яшап тургъан халкъ буса гьар якъдан тарлыкъгъа тюшген. Эгер гёчюп гелген халкълар себеп болуп, Хасавюрт районда къумукъ тилде чыгъагъан газет ябула буса, къумукъ тилде радио берилишлер токътала буса, ёлбашчы къурумлардагъы гёчюп гелген халкъны вакиллери ерли халкъны къыйыкъсытывлагъа тарыта буса, къумукъ халкъ гьаракатына шо тенгсизликлени тайдырмакъ учун чалышагъан саялы айып салса тюзмю?

А. ВАГЬИТОВ,
Боташюрт.

АРАГЪА ТАТЫВСУЗЛУКЪ САЛА

Къумукъ халкъ рагьмулу, гьар ким булан да илиякълы, юваш, кёмек тарыкъ ерде табулагъан, чорт, къайсы миллет булан да гелишип бола. Къумукълар оьзге миллетлер булан бир заманда да оьч тюкюю, татывсузлукъну ёлун излемеген. Хасавюрт районда гьы Хамавюртну хоншусунда Ахвах районну Карата юртундан гелген аварланы юрту бар. Шо эки де юртну халкълары, бир-бирини тарыгъына табулуп, дослукъда яшайлар, бир-бирини яхшылыгъына, яманлыгъына табулалар.

Айтагъаным, къумукълар бир заманда да миллет айырмагъан. Тек К. Задуллаевни «Правда» газетге язгъан макъаласы къумукъ халкъ гьаракатына терс къыймат бере эки де миллетни арасына татывсузлукъ сала.

А. АДИЛХАНОВ.
Хасавюрт.

ЖАВАПГЪА ТАРТЫЛМА ГЕРЕК

...да, кыгъым чыгъып. Уьч уьюмю экисине Жунайит дейген мычыгъышланы беш адамы булангъы агьлюсюн гийирдим. Олар бизин булан оьзлеге уьйлер этип битгенче алты ай...

...таныгъан ва оланы бирев де сёз тапма болмайгъан кюйде къабул эттен. Гьали буса К. Задуллаев къумукъланы гёлден тюшюрме къарай.

ЮРЕКЛЕГЕ ЁЛ ТАПГЪАН

Къарабудагъгентдеги 1 номерли орта школада къумукъ тилден ва адабиятдан дарс берген Наида Балашованы иш сынаву ва педагогика чалышыву гьакъындагъы биринчи лакъырыбыз Ленин районну халкъгъа билим беривню бёлюгюню заведующийи Агъалав Гьалимовну кабинетинде болду. Кёп йыллар ишлеген, яхшы сынав топлагъан алдынлы учителлени гьакъында айта туруп, А. Гьалимов Наида Балашованы атын да эсгерди.

— Наида школада ишлейген 15 йылны ичинде бир затгъа — яшланы ва оланы ата-аналарыны сюювюне ес болгъан — деди А. Гьалимов. Оьзю ишлейген коллективни де, охувчуларыны да, оланы ата-аналарыны да разилигин алмакъ, сюювюн къазанмакъ къайсы педагог учун да инг де уллу, инг де сыйлы савгъатдыр. Наида буса, гертилей де, шо савгъатгъа ес болгъан. Ол оьзюню яш чагъына да къарамайлы, педагогика ишде яхшы сынав топлагъан. Шону учун да болма ярай, ДГУ-ну дагъыстан филология факультетини оьрдеги курсларда охуйгъан студентлери оьзлени педагогика практикасын Наида Балашова дарс берген класларда оьтгере.

Мен 1 номерли орта школагъа баргъан заманда Наида Балашова къаршы болмады. Ону гьакъында газетге макъала язмагъа сюегенибизни англатгъанда, директорну борчларын заманлыкъгъа кютеген школаны завучу Руманият Исрапилова Наиданы артындан бир яшны чапдырып йиберди. Мени буса: «Гиригиз, Наида узакъ къалмай гележек», — деп, кабинетине алып гирди. Сонг сёзюн узатды:

— Кёп яхшы болур. Наида оьзюню гьакъында макътавлу сёзлер айтмагъа тийишли адам. Тюзюн айтсам, завуч болуп ишлейгеним онча кёп де болмай. Наиданы дарсларына барып, тергеп, багьа берип айланмагъанман. Тек бир затны айтмагъа боламан. Университетден гелген дарс беривчюлер Салав Алиев, Нураммат Оьлмесов ону дарсларына, методика къайдасына яхшы къыймат бере. Практикагъа гелген студентлер де Наидадан кёп затгъа уьйренип гетелер.

Биз школаны завучу булан лакъыр эте туруп. Наида да етишип гелди. Ол мени гёргендокъ, хошгелди этип, атымны айтып сорашып йибергенде, танып болмай хыйлы заман къарадым. «Сиз мени танымай турагъангъа ошайсыз. Биз чи бирче охугъанбыз, — дегенде, ойларым булан мен университетде охугъан 70-нчи йыллагъа гёчдюм.

Гертилей де, ондан берли 15 йылдан да къолай. заман оьтген. Шо йылланы ичинде Наиданы бир де гёрмегенмен. Таныш тавуш, йымышакъ иржайыв, бийик бойлу, арыкъсув, къараявуз, даим жагъ турагъан, кёпню билмеге гьасирет къызъяшны эсиме салды. Ол университетде охуйгъан заманында да гьар практика дарсгъа тындырыкълы кюйде гьазирленип геле эди. Наиданы низамлы булан арив язылгъан лекцияларын университетдеги дарс беривчюлер башгъа студентлеге де уьлгю этип гёрсете эдилер.

Студент йылланы эсге алып, бизин булан бирге охугъан ёлдашларыбызны, къурдашларыбызны ишини ва яшавуну гьакъында сорашып-ахтарып битгенде, туврадан-тувра школа яшавуна, яшлагъа, дарс беривню янгы къайдаларыны гьакъында лакъыр башладыкъ.

— Биринчи йылда мен рус тилден ва адабиятдан дарс берип турдум. Тюзю, къумукъ тилден дарс берирмен деп эсиме де гелмей эди, — дей Наида Балашова. — Гьалиден беш-алты йыллар алда болмагъа ярай, охув йыл башланып битмеген гюнлер. Бизин школаны директору Абдулмуъмин Салаватов мени оьзюню кабинетине чакъырды. Ол гьали-гьалилерде хатабалагъдан гечинип де къалды. Тизив адам эди. «Наида, билемисен, мен не ойлашгъанман, — деп башлады ол мени булангъы лакъырын. Бу йыл бизин школадагъы къумукъ тилге ва адабиятгъа ... къыр этди.

Гертилей де, магъа ойлашмагъа зат ёкъ тюгюл эди. Бир ягъындан охуп битдиргенли рус тилден дарс берип тургъанман. Университетде къумукъ тилден ва адабиятдан алгъан билимлеримни практикада къолламай туруп, унутгъанман. Бирдагъы янындан паспортумда даргилимен деп язылгъанман. Анабыз буса татарлы. Булай алгъанда, бир янындан да къумукъ тюгюлмен. Мени къумукъ тил дарсланы юрютмеге ихтиярым бармы? Муна шулай ойлаша туруп, уьйге къайтдым. Анама директор булан болгъан лакъырымны айтдым. Ол, озокъда, мен къумукъ тил дарсланы юрютгенни сюйдю. Неге тюгюл де, ол оьзюню бютюн оьмюрюн къумукъ яшлагъа ана тилин уьйрете туруп йиберген...

Наида Къарабудагъгент юртда оьсген. Яшлайын къумукъ тилни гёзеллигин сезген, бал тамдырып сёйлемеге уьйренген. Оланы уьюнде сёйленеген тил де къумукъ тил.

— Бир башлап къыйын болуп турду. Мен къумукъ тилни билмейгенлигимден, сюймейгенлигимден, ишлеп болмайгъанлыгъымдан тюгюл эди, яшларда ана тилине бакъгъан якъдагъы жаваплылыкъны, тилине абур, гьюрмет этмеге гереклигин англатып болмайгъангъа къыйын эди, — дей Наида Балашова. — Бизин белгили шаирлерибиз Анварны, Аткъайны, Магьаммат Атабаевни, Бадрутдинни, Агьмат Жачаевни къумукъ тилге багъышлангъан шиърулар охуй туруп, аста-аста булан яшланы юреклеринде ана тилге бакъгъан якъдагъы сюювню уятмагъа бажардым. Яшлар оьзлер де къумукъ язывчуланы китапларын чакъда-чакъда охуйгъан болду.

Наида Балашова дарсда китапда гёрсетилген материаллар, мисаллар булан тамамланып къалмай. Ол яшланы яратывчулукъ янына кёп тергев бере. Къумукъ тил дарсларда табиатгъа, ата юртуна, ата-анасына, къур-...

— дей Наида. — Шону учун да, дарсланы этегенде тюрлю-тюрлю методика къайдаланы къолламагъа къарайман.

Гертилей де, ону дарсларында яшлагъа ялкъмагъа заман болмай. Наида Балашова къумукъ язывчулар булан ёлугъувлар, оланы янгы чыкъгъан китапларына гёре охув конференциялар оьтгере. Артдагъы заманларда бу школада белгили къумукъ язывчулар Магьамматсолтан Ягьияев, Акъай Акъаев, Агьмат Жачаев, Зарипат Атаева болгъан. Ерли шаирлер Исрапил Исаев ва Узлипат Ибрагьимова да яшланы янында чакъда-чакъда къонакълыкъда болалар. Дарсларда яратывчулугъун уьйренеген, асарларын охуйгъан язывчулар булан яшланы ёлукъмакълыгъы, олагъа тынгламакълыкъ гьар охувчуда ана тил дарслагъа ва къумукъ адабиятгъа бакъгъан якъдагъы янашывун бюс-бютюнлей алышдыра.

Наида «Ана тил» деген там газетге де кёп тергев бере. Шо газетде, охувчуланы кёмеклиги булан, къумукъ тилге багъышлангъан гиччирек къужурлу макъалалар, шиърулар язылып чыгъарыла. Дарсланы заманында Наида Балашова гёрсетив алатланы, къошум литератураны, «Адабият Дагъыстан», «Къарчыгъа» журналланы уста кюйде пайдаландыра. «Ленин ёлу» газетни бетлеринде «Гележек наслулар бизден гечмес» деген рубриканы тюбюнде печать этилеген къумукъ тилге багъышлангъан материалланы дарсны заманында охувчулар булан бирге анализ эте.

— Бизин школада къумукъ тилни уьйренивге тергев бир къадар артгъан буса да, гьали де юрек тынышагъан кюйде ишлемеге бажарылмай, — дей Балашова. — Таблицалар ва башгъа тюрлю гёрсетив пособиелер ёкъ деп айтмагъа ярай. Барлары да кёп эсги болгъан. Кабинетни де мен ушатагъан кюйде онгармагъа имканлыкъ ёкъ. Тек ...

...миллет булан да гелишип бола. Къумукълар оьзге миллетлер булан бир заманда да оьч тюкню, татывсузлукъну ёлун излемеген. Хасавюрт районда

...ни тарыгъына табулуп, досллукъда яшайлар, бир-бирини яхшылыгъына, яманлыгъына табулалар.

Айтагъаным, къумукълар

эки де миллетни арасына татывсузлукъ сала.

А. АДИЛХАНОВ.
Хасавюрт.

ЖАВАПГЪА ТАРТЫЛМА ГЕРЕК

Бизин халкъ бир заманда да оьзюню адамлыгъын ва саламатлыгъын тас этмеген ва этмежек.

Мычыгъышлар 1957-нчи йыл сюргюнден къайтгъанда оьзлени юртларында башгъалар яшайгъангъа, бизин Боташюртгъа гелген эдилер. Оланы турма ери ёкъну англагъан да, язгъыым чыгъып, уьч уьюмню экисине Жунайит дейген мычыгъышланы беш адамы булангъы агълюсюн гийирдим. Олар бизин булан оьзлеге уьйлер этип битгенче алты ай яшадылар Шолай оьзге боташлылар да этди. Мен ону булан не айтма сюемен? Тав халкълар тюзге гёчме башлагъанда къумукълар башлап аварланы таныгъан ва оланы бирев де сёз тапма болмайгъан кюйде къабул этген. Гьали буса К. Задуллаев къумукъланы гёзден тюшюрме къарай.

Магъа бир сорав рагьатлыкъ бермей. К. Задуллаев ва шо язгъан макъаланы чыгъаргъанлар жавапгъа неге тартылмай?

З. КЪАЗАКЪОВ.

Къурувчулар къаст эте

«Корводстройну» Кизлярдагъы 22 номерли ПМК сыны мелиораторлары ягъарлыкъ ва оьзге материалланы эконом этивде яхшы натижалагъа етише. Тутумлулукъну гьисабына мунда 1,5 тонна къара метал, 17,5 тонна цемент, 2 кубометр агъач материаллар эконом этилген. Натижалагъа колонкада гьисап этив ва тергев ишлени тюзевлю салынгъанлыкъдан етишмеге бажарылгъан.

О. МАКЪСУТОВ.

Гьалиги заманда оьзюню аслу касбусундан къайры бир нече оьзге касбуланы да билмек производство учун бек агьамиятлы экени гьакъында кёп язылa. Дагпотребсоюзну автобазасында агъач уста болуп ишлейген Николай Фролов да шолай бир нече касбуланы билеген адам. Таш устаны, штукатурну касбуларын да билегенлик тарыкълы болгъан гезиклерде башгъа ёлдашланы орнуна ишлемеге имканлыкъ бере. Ол оьзю де гьаракатчы адам, «Загьматда оьзюн айрыча гёрсетгени учун» деген медаль, грамоталар булан савгъатлангъан.
СУРАТДА: Н. ФРОЛОВ.
Х. ШАГЬТАМАНОВ чыгъаргъан сурат.

...къумукъ тилден дарс берирмен деп эсиме де гелмей эди, — дей Наида Балашова. — Гьалиден беш-алты йыллар алда болмагъа ярай, охув йыл башланып битмеген гюнлер. Бизин школаны директору Абдулмуъмин Салаватов мени оьзюню кабинетине чакъырды. Ол гьали-гьалилерде хатабалагьдан гечинип де къалды. Тизив адам эди. «Наида, билемисен, мен не ойлашгъанман, — деп башлады ол мени булангъы лакъырын. Бу йыл бизин школадагъы къумукъ тилге ва адабиятгъа гёрсетилген бары да сагьатланы сагъа бермеге токъташгъанман. Сен оьзюнг де билесен, ана тилге, милли культурагъа бакъгъан якъда бизин гьукуматны да, партияны да къаравлары алышынгъан. Мен бизин школада ана тил дарсланы юрютмек учун таклиф этмеге дагъы оравлу, тюбюне гирип ишлеп болагъан, сенден къайры адамны билмеймен. Ойлаш, тек мени таклифимни гери урмагъанынгны сюер эдим», — деп ол къумукъ тил дарсланы осал юрюлегенлигине къарсалап, жаны авруп, мени булан хыйлы заман лакъумукъ тилге багъышлангъан шиъруларын охуй турун, аста-аста булан яшланы юреклеринде ана тилге бакъгъан якъдагъы сююввию уятмагъа бажардым. Яшлар оьзлер де къумукъ язывчуланы китапларын чакъда-чакъда охуйгъан болду.

Наида Балашова дарсда китапда гёрсетилген материаллар, янсаллар булан тамамланып къалмай. Ол яшланы яратывчулукъ янына кёп тергев бере. Къумукъ тил дарсларда табиатгъа, ата юртуна, ата-анасына, къурдашларына багъышлангъан темаларда гиччирек хабарлар-сочинениелер яздырта. Шону натижасында яш оьзбашына ойлашмагъа, айлана якъдагъы гьаллагъа багъа бермеге, яхшыны ямандан айырмагъа, оьзюню оьз пикрусун айтмагъа уьйрене. Уьстевюне тили де чарлана. Бир заманны ичинде гечилип гетген грамматиканы правилоларын да такрарлайлар.

— Бир къалипдеги, бирбирине ошайгъан дарслар этип турсанг, яшлар ялкъа, тынгламагъа сюймейген бола, ...рубриканы тюбюнде нечать этилеген къумукъ тилге багъышлангъан материалланы дарсны заманында охувчулар булан бирге анализ эте.

— Бизин школада къумукъ тилни уьйренивге тергев бир къадар артгъан буса да, гьали де юрек тынышагъан кюйде ишлемеге бажарылмай, — дей Балашова. — Таблицалар да, башгъа ... сетив пособиелер ёкъ деп айтмагъа ярай. Барлары да кёп эсги болгъан. Кабинетни де мен ушатагъан кюйде онгармагъа имканлыкъ ёкъ. Тек бизин школаны охувчуларыны юреклеринде ана тилине, адабиятына, культурасына ва тарихине бакъгъан якъдагъы иштагьлыкъ артгъан.

Яшланы юреклерине ёл тапмагъа болгъан, ана тилине бакъгъан якъда сююввию урлукъларын чачгъан Наида Балашова оьзю охутгъан, тарбиялагъан яшлар элинеде, халкъына да пайдалы адамлар болуп оьсежегине шексиз кюйде инана. Оьзю де инана, башгъаланы да инандырмагъа сюе.

Ж. ЗАКАВОВ.

ишлени генглешдиривню якъчылары болгъанлар. Ол директор болуп ишлеме башлагъан вакътини ичинде гимназия бир де болмагъан кюйде оьсген. Россияда билим беривню гючлю центрына айлангъан. Мунда тав халкълары учун пансион ачылгъан, о кёп миллетли тав интеллигенцияны гьазирлевде ва аякъгъа гелтиривде гёрмекли ер тутгъан. Гимназияда сонг атлары генг кюйде белгили болгъан язывчулар ва этнографлар осетинли Иналук Тхостов ва Инал Кануков, абазинли Адил-Гирей Кешев ва къабартылы Къази Атажукин, юристлер черкесли Барлам Кусиков ва Жантемир Шанаев охугъан. 1859-нчу йылда Девлетмурза Шихалиевни уланы Юсуп Шихалиев де шону уьстюнлю кюйде битдирген.

Гимназияда къумукъ тилден дарслар нечик салынгъан болгъан, не даражада болгъан деген суаллагъа жавап излеп, биз архивде шогъар байлавлу материалланы гёрдик. Кавказда охув ишлени округну инспекторлары дарсланы даражасына яхшы къыймат берелер. Къумукъ тилни уьйренив мунда оьр даражада болгъанлыкъгъа Ставрополь гимназиясына къумукъ тилден уездный училищелерде дарслар юрютме гьазирленгенлерден экзаменлер алмагъа ихтияр берилгенлиги де шагьатлыкъ эте. О заманларда (1850 — 1859 йыллар) гимназияда И. Адамов, М-З. Тахтаров охутгъан абазинли А-Г. Кешевни, къабартылы Къ. Атажукинни, осетинли И. Тхостовну, черкесли В. Кусиковну, къумукълар Ю. Шихалиевни, И. Тахтаровну (М-З. Тахтаровну уланы, ол гимназияны битдирген сонг Петербург университетни гюнтувуш бёлюгюнде охугъан ва ону битдирип, Кавказгъа, Ставропольгъа къайтып мунда ишлеген) табеллери булан таныш болдукъ. Олар бары да къумукъ тилден «бешге» охугъанлар. Сонг да, гимназияны битдирип, оьр охув ожакълагъа тюшме белгиленгенлер учун мунда айрыча хас класслар ачылгъан болгъан. Шо классны битдирегенлер де къумукъ тилден экзамен берме борчлулар. Мисал учун, архив документлер шагьатлыкъ этеген кюйде, 1856-нчы йыл шо классны битдирегенлени ва къумукъ тилден «бешге» жавап бергенлени арасында Георгий Канановну гёребиз. Ол Ставропольдан сонг Москвада гюнтувуш тиллени уьйренеген институтну битдирген, гечге таба шону ректору болуп да ишлеген. Кероп Патканов да муна шоланы сыдрасындан. Ол да Ставропольдан сонг Петербургда охугъан, Петербург университетни профессору болгъан. Ол дюньягъа аты белгили алим, Урарту пачалыгъыны таш язывларыны сырын ачгъан. Сонг да, бизин учун инг де агьамиятлы зат — ол бизин тамур тайпаларыбыз, ата-бабаларыбыз болгъан гуннланы (хазарланы) бырынгъы заманларындан хабар береген «Агван тарихи» деген китапны русчагъа гёчюргенни эсгерме герек.

1858-нчи йыл 14-нчю ноябрде Али-Мурза Давутович Ибрагьимов къумукъ тилде учитель деген атны алмакъ учун гимназияда тергевлерден оьтген. Ол алдын Къызлардагъы уездный училищени толу курсун битдирген болгъан. Архив документлер шагьатлыкъ этеген кюйде, Ставропольдагъы гимназияда тюрлю-тюрлю вакътилерде Х. Утешов, М. Елиханов, Моздокдагъы уездный училищеде Османов, Кизилов, Муратханов, Къызлардагъы уездный училищеде А. Каримов ишлеген.

Гимназияда Я. М. Неверов ишлейген вакътиде педагогика илмуну алдынлы идеялары уьстюнлю кюйде къоллана, ахтарыв ишлеге бакъгъан якъдагъы сююв тарбиялана, крайны тарихин ва тиллерин уьйренивню масъалаларына айрыча тергев бакъдырыла болгъан.

Бары да якълардан пагьмусу булангъы бажарывлу ахтарывчу ва педагог Иосиф Адамов шосагьат Я. М. Неверовну тергевюн тартгъан. 1857-нчи йыл июнда гимназияны ёлбашчыларыны сиптечилиги булан къумукъ тилде хрестоматияны тизмек учун материаллар жыймагъа ону Дагъыстангъа илму сапаргъа йиберелер. И. Адамов Къызларгъа, Дербентге, Таш-гечивге (эсги Яхсай), Хасавюртгъа, Эндирейге, Таргъугъа, Темир-Хан-Шурагъа бара ва онда ерли бусурман алимлер къумукъ тилни ва культураны яхшы билегенлер булан ёлугъа, бек тизив материал жыя. 1853-нчю йыл 5-нчи майда И. Адамов гимназияны директоруна кавказ-тюрк наречиелени хрестоматиясын тизгенин билдире ва ону печатдан чыгъарывда кёмек этмекни тилей. Я. М. Неверов 1853-нчю йыл 9-нчи майда хрестоматияны къол язывун Тифлисге йибере.

Шо хрестоматия нечик болгъан? Бу соравгъа биз 1987-нчи йылда Ставропольгъа баргъанда жавап алмагъа болдукъ. Биз архивде гимназияны ишлери гьакъындагъы материалланы арасында хрестоматияны къол язывуна Тифлисдеги гимназияны татар тилден дарс беривчюсю, охув ишлени округну «татар» бёлюгюню члени, Къазан университетни кандидаты Иван Иванович Григорьевни рецензиясын тапдыкъ. Онда къумукъ тилни ва литератураны ахтарывну тарихи учун бек пайдалы маълуматлар бар.

И. Григорьев язагъан кюйде, китап эки бёлюкден тизилген: биринчи бёлюгю къумукъ, азербайжан ва ногъай тиллерде язылгъан текстлерден жыйылгъан, экинчи бёлюгюне текстлеге сёзлюк берилген.

Биринчи бёлюгюню маънасы китапны борчуна толу кюйде къыйыша. Кёбюсю макъалалар гьатта Кавказны тарихине бакъгъан якъда да бек къужурлу.

Макъалаланы ерлешдиривде тынчларындан къыйынларына гёчювню гезиги сакълангъан, башлап гиччирек повестлер, сонг халкъ хабарлары, олардан сонг Дагъыстанны гьакъындагъы тарихи маълуматлар, Дербент-Наме деген тарихи асардан гесеклер, оланы арты булан кагъызлар ва хас кагъызлар, ахырында йырлар берилген.

Текстни тили тынч ва кёбюсю якълардан алгъанда пасигьликден магьрюм тюгюл.

Шондан сонг И. Григорьев хрестоматияны маънасын бере, ону гьар бёлюгюню яхшы якъларын эсгере туруп, округну попечители А. П. Николайини атына булай кагъыз яза: «...Мен уллу яратывчулукъну гьакъында айтмагъа сюемен. Бу китап, кавказ тюрклени баш диалекти булан таныш этеген макъалаланы ва оланы бай тюгюл адабиятыны оьзге асарларыны жыйымы гьисапда татар тилнитунукъ кёгюнде бек къужурлу агьвалат бола, тек Кавказ охув округну охув ожакълары учун ёлбашчылыкъ алагъан китап гьисапда о оьзюню мурадына толу кюйде етишежегине шеклик тувулуна, неге тюгюл де бизин училищелерибизде кавказ-тюрк тиллени жамлашдырып, дарслар беривде ончакъы гьажатлыкъ ёкъ, учителлер гьисап этеген кюйде, шону учун тарыкълы маълуматланы алмагъа да бажарылмай...

Шо китапны сонггъу къысматы не болгъанны токъташдырмагъа болмадыкъ. Къумукъ тил ва ахтарыв иш учун шолай тындырыкълы кюйде онгарылгъан биринчи бек багьалы сайламлы асарланы жыйымы ёкъ болуп къалгъан деп инанмагъа сюймейбиз. Архив документлер пени гёрсете? Олардан гёрюнюп турагъаны йимик, 1853-нчю йыл майдан, 1856-нчы йыл февральгъа ерли хрестоматия охув округну китаплар чыгъарагъан бёлюгюнде ятып тургъан. И. Адамов Я. М. Неверовдан таба хрестоматияны къайтарып бермекни оьр округ ёлбашчылардан тилеген. Хрестоматияны Ставропольгъа къайтаргъанлар. 1856-нчы йыл 29-нчу февральда И. Адамов ону алгъанын гертилеп, къол салгъан.

Биз токъташдырмагъа болгъаныбыз йимик, И. Адамов 1860-нчы йылланы башына ерли гимназияда ишлеп тургъан. Ставрополь край архивни документлеринде сонг И. Адамовну къысматы нечик болгъанлыгъы гьакъындагъы соравгъа жавап тапмагъа болмадыкъ. Тек Темиркъазыкъ Осетияны Центральный пачалыкъ архивинден, толу тюгюл буса да, бир-бир маълуматланы тапдыкъ. Онда И. Адамовну Нальчик округ тав школаны смотрители этип белгилемекни гьакъында Кавказ тав управлениени 1866-нчы йыл 18-нчи майдан 1868-нчи йыл 7-нчи июлгъа ерли юрюлген кагъызлары бар эди. Шолай болгъанда, ол шо вакътиге ерли Къызларда яшагъан ва, балики, Къызлар уездный училищеде ишлеп де тургъандыр. (Шолай деп айтмагъа кюрчю бар, тек ташдырып айтмагъа къыйын, неге тюгюл де, исбат этеген маълуматлар ёкъ).

И. Адамов, кюйге къарагъанда, Нальчикде 1870-нчи йылланы орталарына ерли ишлеген болмагъа ярай. 1875-нчи йылда ол Терск областны центры Владикавказгъа чыгъа, Владикавказ реальный училищени тав халкълары учунгъу пансионатында тарбиялавчу болуп къуллукъ эте. Мунда ол тав халкъланы интеллигенциясыны алдынлы вакиллери булан ювукъ бола. Оланы арасында Ставропольдагъы гимназиядан берли таныйгъан осетинлер И. Тхостов ва И. Шанаев, къумукълар Ю. Шихалиев, М-Э. Османов, балкъарлы Мисост ва Солтанбек Абаевлар, Т. Макаров, А. Шаханов ва оьзгелери болгъан. Шонда олар тав халкъланы оьсювюню ёллары, жамиятда билим беривню ва культураны агьамияты гьакъында юрюлеген дискуссияларда ортакъчылыкъ эте. Иосиф Адамов И. Тхостов ва С. Абаев булан айрокъда ювукъдан къурдаш бола.

Белгили экени йимик, 1880-нчи йылланы башында темиркъазыкъ кавказ интеллигенцияны алдынлы вакиллери къумукълар М-Э. Османовну, Ю. Шихалиевни, осетинлер И. Тхостовну ва И. Шанаевни, даргили М. Далгьатны ва оьзгелерини къастлары булан тав халкъланы арасында билим беривню генглешдиривню жамияты къурула. Шо жамият уллу роль ойнай. Халкъгъа билим беривню адилли ишинде тав халкъларыны тюрлю-тюрлю миллетлерини бирге иш гёрювю ва сыкълашдырыву бек пайдалы болгъан деп айтмагъа ярай. И. Адамов Солтанбек Абаев булан бирге шо оьрде эсгерилген жамиятны ишинде генг кюйде чалышгъан.

Биз макъалабызны тамамлайбыз, тек Иосиф Романович Адамовну яшаву ва чалышыву гьакъындагъы ахтарывлар тамамланмай.

К. АЛИЕВ,
философия илмуланы кандидаты.

ТЫШ УЬЛКЕЛЕРДЕ АРТ ХАБАРЛАР

ГДР-де политика гьалланы алышынывы халкъ хозяйствону тармагъында бютюнлей тюрленивлеге гелтирмеген. Гьатдан озуп централлашдырывдан ва директив къайдада планлашдырывдан отказ этивню гёз алгъа тутагъан экономика реформаны яшавгъа чыгъарылыву янгы башлана тура. Гьалиге буса республика ишсизликни оьсювю ва шо бир вакътини ичинде иш гючлени етишмейгенлиги йимик шулай уллу четимликлеге къаршылаша. Янгыз гетген йыл 343 минг адам, демек производствода ишлейген бары да ишчилени ва къуллукъчуланы 3,1 процентине ювугъу тыш уьлкелеге гетген. Хыйлы заводларда ясандырывлар токътап тура, больницаларда врачлар ва медицина къуллукъчулар, сатыв-алывда буса тюкенчилер етишмей. Бир нече оьзге тармакъларда да шолай гьал бар.

СУРАТДА: тахшагьарда халкъланы къуллукъларын кютеген «Реватекс» деген комбинатны гьалы айрокъда бузукъ. Тёшек шаршавлар, ич опуракълар жувулмагъан кююнде тёбе-тёбе болуп тура. Шо масъаланы чечмек учун сменаланы санавун артдырмагъа тюше, сменалагъа да республикада ишлейген вьетнамлы ватандашланы къуршамагъа герек бола

АДН-ТАСС чыгъаргъан сурат.

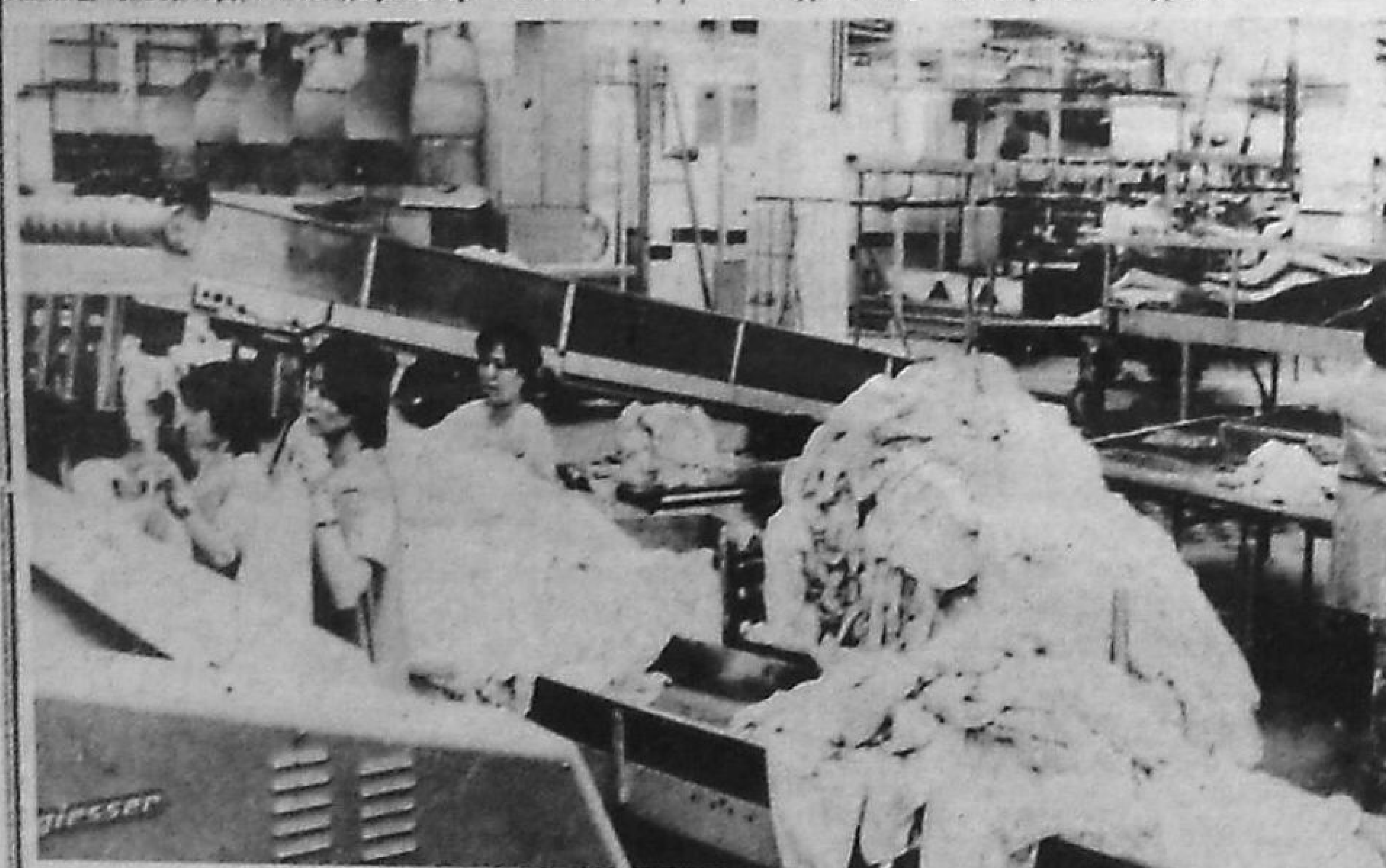

ДАССР-ни МВД-сини пресс-группасы билдире

+ Гьалиге белгисиз кюйде къалып турагъан бир уручу Магьачкъала шагьарда Энгельс орамны 52 номерли уьюнде турагъан Н. Белобородованы 2400 манатгъа токътайгъан гьар тюрлю малларын урлагъан.

+ Магьачкъалада 21-нчи февральда дёрт уьй урлангъан. Шоланы уьчюсю Ленин районда, бириси де Киров районда. Комсомольск проспектде 49 номерли уьйню янгыз бир квартирасындан 22 минг манатны алтыны ва оьзге затлар урлангъан.

+ Гьали-гьалилерде Къызлар шагьардагъы центральный базарда 2,5 тонна мандаринни гьар килограмын 5 манатдан сатып турагъанлар тутулгъан. Шолар — Цунта районну Шаумян посёлогунда яшайгъан Г. Къурбанов, Бабаюрт районну Ахай-Отар юртунда яшайгъан ва Цунта районну Дахадаевни атындагъы колхозунда ишлейген М. Закарьяев. Шо мандаринни гьар килограмын олар Къабарты-Балкъария АССР-де 3 манатдан сатып алгъан.

+ Тюш ашны вакътисинде Гагарин орамны 46 номерли уьюнде яшайгъан У. Мусалиевни квартирине бетлерине маскалар, къолларына къолгъаплар гийген уьч «къоччакъ» гирген, ону тёбелеген, пистолет булан къоркъутуп байлагъан ва 550 манат акъчасын да, 600 манатны алтын малларын да алып гетген.

+ Дербент шагьарда видеомагнитофанну кассеталарын прокатгъа береген мастерскойда 24-нчю февральны гечесинде бир уручу 35 видеокассет урлагъан ва алданокъ бузуп гьазирлеп къойгъан эшикден таба чыгъып гетген.

Дербентлилени уьйлерине гиреген уручуланы санаву да артгъан. Янгыз 27-нчи февральда мунда уьч уьй урлангъан. Уьйлени киритлерин ачып гиргенлер. Гьар квартирден акъча, алтын маллар ва оьзгелери алынгъан.

+ Тарумов районда Средняя деген оьзенде табиатны сакълавгъа къарайгъан комитетни къуллукъчулары кёп керенлер браконьерлер тутуп тура. Бу гезик тутулгъан «къонакълар» Ставрополь крайдан, Пятигорск, Нефтекумск шагьарлардан, экиси Грозный шагьардан ва янгыз бириси Магьачкъаладан гелгенлер. Олардан 200 килограмдан да артыкъ асил балыкъ чыгъарылып алынгъан. 2500 манатдан да артыкъ акъчаны зараллы этилген.

+ Касса документлеге байлавлу акъча маяланы кемитивню гьисабына «Интерьер» деген кооперативни баш бухгалтери М. Мехтиханов пачалыкъны 27 минг манатдан да артыкъ акъчасын сыпыртып къойгъан.

+ 26-нчы февральда Къызлар шагьарда уьч квартир урлангъан. Шолар барысы да есилери уьйлеринде ёкъ вакътиде эки сагьатны ичинде урлангъан. 10 минг манатдан да артыкъ акъча, эки гьавчу тюбек, 1800 манатны заёму ва оьзгелери алынгъан.

+ 1967-нчи йыл тувгъан А. Б. Сурзаев ва 1966-нчы йыл тувгъан Г. А. Магьамматов, шолай да 1967-нчи йыл тувгъан Д. К. Исалов (барысы да магьачкъалалылар) Оржоникидзени атындагъы орамны 56 номерли уьйлеринде яшайгъан Агьматованы уьюнден 3 минг манатны урлагъаны саялы тутулгъан. Шо затлар къайтарылып алынгъан.

+ Дербент станцияда юклер ташыйгъан вагонну тергеген заманда тыш пачалыкълардан гелтирилген 400 жут эргиши этиклер кем чыкъгъан. Шоланы багьасы 20 минг манатдан да артыкъ.

+ Магьачкъала шагьарны Киров районунда 27-нчи февральда янгыз бир микрорайонда уьч уру болгъан, ва эки легковой автомашин урлангъан.

+ Къазбек районда Буртунай совхозну ишчиси М. А. Магьамматов гьалиден эки ай алда асгерден къайтгъан. 25-нчи февральда ол гечесин яхусуз оьтгерген. Юртлусу Х. Ибрахалиловну сарайындан эки къой урлагъаны саялы болгъандыр. Бираз заманлардан шо къойлар оьзюню герти есисине тапшурулгъан.

СИГЪРУЛУ ТАЪСИРИ БАР

Лимон суву тийген адамгъа яхшы дарман болгъаны белгили. сонг да ону сорту эдамны къаныни ташыйгъанлыкъны тёбен тюшюре. Тек афрыкалы врачлар токъташдыргъан кюйде, лимонну суву йылан ва мияма хапгъан гезиклерде де бек уллу дарман. Тек сонг хабылгъан яраны ичине тезликде тёкмеге тарыкъ.

КАЛОРИЯЛАРЫ ТЕБЕНЛЕШЕ

Гюнбатыш Германияны алимлери, сынавлар оьтгерген сонг, тамаша гьасил чыгъаргъан. Гьашыкъ болгъан адам гьар оьбюшювюнден сонг, ювукъ гьисапда, 9 калорийни тас эте.

КАЛГУРЛИДЕГИ ПИРАМИДА

Австралияны Калгурли шагьарыны Гюнбатыш боюнда Хеопс пирамидагъа ошавлусун къура тура. Тек янгы пирамида ондан эсе 20 метрге бийик болажакъ (ону бийикликги 159 метрге етишежек). Къурувчулагъа 15 миллион тонна таш тарыкъ болажакъ. Пирамиданы ичинде къонакъ уьйлер, жыйынлар оьтгереген зал, музей этилежек. Къурулуш гелеген йыл Калгурлини 100 йыллыкъ юбилейине тамамланажакъ.

СТОЛНУ АРТЫНДА УЬЧ ЙЫЛ

Адам гьар гюн ашамагъа аш учун бир сагьат 14 минутун йибере. Статистика билдиреген йимик 70 йыллыкъ чагъына ерли гьар адам ашайгъан столну артында оьмюрюню уьч йыл да 7 айын йибере.

КЪАЛАЛАНЫ АБУРУ АРТА

58 йыл болагъан французлу Жак Пьер Фогироль хыйлы йыллардан берли къужурлу къуллукъну башын тутгъан. Ол бырынгъы къалаланы ва бекликлени сатыв-алывда арачылыкъ юрюте [illegible] Фогироль Хасрува къурулгъан 40 тюрлю тарихи бикаланы гьакъында информацияланы биле. Сена ва Ла-Маншны ягъаларында къурулгъан бырынгъы бекликлер артдагъы вакътилерде ай. [illegible]

Спорт

МЕРДЕШЛЕР БЕКЛЕШЕ

Эндирейлилер тезден берли авурлукъ гётеривде, йыракъгъа таш ташлавда, чабывда хыйлы оьзге юртлулардан оза гелген. Артдагъы йыллар туту шуп ябушувда етишилген уьстюнлюклер де гёрмекли.

Гьали бырынгъы оюнлар: шахматлар, шашкалар да яшоьрюмлени, уллуланы ягъындан якълав таба. Эндирей орта школаны учители А. Салаватов физкультура ва спортну пропаганда этивде сиптечилик гёрсете. Ол шашкалардан спортну устасына кандидат. Школада къурулгъан «64» деген шашка-шахмат клубуну ишин юрюте. Шогъар 5—11 класслары яшлары, учителлер гире. Барысы да 36 адам бар. Клубну членлери там газетни чыгъара. Шонда уьлкеде юрюлеген заочный оюнланы конкурс масъалалары, шахмат, шашка оюнланы тарихине байлавлу къужурлу материаллары булан таныш болмагъа болагъан.

А. Салаватов спорт булан тезден берли дос. Шашка ойнамагъа 5-нчи класседа охуйгъан заманында башлагъан. «Учительская газета», «Гудок» газетлени, «Шашки» деген журналны заочный конкурсларында ортакъчылыкъ этегени кёп йыллар бола. Эсгерилген турнирлени савгъатларын бир нече гезиклер алгъан.

1989-нчу йылны декабринде шашкалардан Дагъыстанда биринчилик алмакъ учун юрюлген ярышларда ортакъчылыкъ этип, А. Салаватов экинчи ерни къазанды. Гьали школада башлапгъы классларда шашкалардан къошум дарслар оьтгере.

— Мен шашкалардан,— дей А. Салаватов, — яшлар учун чыгъарылагъан «Къарчыгъа» журналда оьзюм ойлашгъан янгы позицияларымны ерлешдирмеге токъташдым. Шо гьакъда ону редактору А. Акъаев булан сёзюм болгъан.

Февральда школада бир жуманы узагъында Совет Армияны ва Дав-Денгиз Флотуну 72 йыллыгъыны гьюрметине багъышлангъан ярышлар, Эндирей юртну биринчи чемпионаты оьтгерилди. Юрт агьлюлер электрик инженер З. Ягьяевни, художник Р. Абакаровну, учитель А. Айдемировну, колхозчулар С. Телевовну, Т. Хыдывовну оюнларына рази къалдылар.

Рус шашкалардан Эндирей юртну биринчи чемпиону деген атгъа А. Салаватов лайыкълы болду. 2—3-нчю ерлеге И. Зубайыров ва Т. Хыдывов ес болдулар.

Алдынлылар Ленинни атындагъы колхозну профкомуну янындан кубок ва багьалы савгъатлар алды.

Бугюнлерде А. Салаватов апрель айда РСФСР-де биринчилик алмакъ учун оьтгерилежек ярышларда ортакъчылыкъ этмеге гьазирлене. Биз де огъар уллу ярышларда янгы уьстюнлюклер ёрайбыз.

Нь. КЪАНАМАТОВ,
Эндирей орта школаны учители.

Янгы предприятие къурулгъан

БУДАПЕШТ, 9 март. (ТАСС). Венгрияда гьали-гьалилерде «Аутоконцерн» деген акционер предприятие къурулгъан. Шо предприятие «Судзуки» деген япон легковой автомобиллер чыгъарагъан кооперацияда ортакъчылыкъ этежек.

«Аутоконцернни» ёлбашчыларыны пикрусуна гёре, бу йылны май—июнь айларында устав капиталы 10 миллиард йен болажакъ. «Судзуки» деген бирликдеги венгрия-япон предприятиеси къурулажакъ. Бираз гечге таба Венгрияны шагьарларыны биресинде легковой автомобиллени къурашдырагъан завод къурулма башлажакъ. Япониялылар робот техниканы янгы къуралларын салажакъ.

«Судзуки» деген биринчи автомобиллер 1992-нчи йылны экинчи яртысында предприятиени конвейерлеринден чыгъажакъ деп гёз алгъа тутулгъан. Иш башлап уьчюнчю йылны ахырларына завод гьар йыл 50 минг автомобиль чыгъарагъан даражада болажакъ, шолардан 30 минги оьзлени алывчуларын Венгрияда, къалгъанлары буса Гюнбатыш Европаны уьлкелерини базарларында табажакъ.

Делегация гелген

БРАЗЗАВИЛЬ, 9 март. ТАСС-ны мухбири Борис Филиппов булай билдире:

Тыш уьлкелер булан дослукъ ва культура байлавлукъларыны совет жамиятларыны союзуну (ССОД) делегациясы Конго Халкъ Республикасына гелген. СССР — Конго дослугъуну жамиятыны президенти, РСФСР-ни байлавлукъ министри Г. Г. Байкур огъар ёлбашчылыкъ эте.

Сапарны программасында — жамият къурумланы вакиллери, НРК-ны политика чалышывчулары булан ёлугъувлар, айрыайры экономика объектлеге къарав, уьлкеден айланыв. Халкъланы арасындагъы дослукъну конго бирлешивюню председатели Витал Балла делегацияны къабул этген. Ёлугъувну барышында эки де уьлкени жамият къурумларыны арасында бирликде чалышывну гележекде де оьсдюрювюню масъалалары арагъа салынып ойлашылынгъан.

ГЬЮРМЕТИН ЯКЪЛАМАГЪА ТЫНЧ ТЮГЮЛ

Уьлкебизде арт вакътиде мини-футболдан уллу ярышлар оьтгерилеген болуп тура. [illegible]

Рамазанны айланасына къуршалгъан спортсменлер шагьар, [illegible]

спорт адамны чыныкъдыра, къувнакъ эте. Шо бизин къул [illegible]

гьазирлик гёрюв булан машгъул. Гюнде 3 керен тренировкалар оьтгериле. Спортсменле- [illegible]

бирленде легковой автомобиллени къураш зарларында табажакъ.

Делегация гелген

БРАЗЗАВИЛЬ, 9 март. ТАСС-ны мухбири Борис Филиппов булай билдире:

Тыш уьлкелер булан дослукъ ва культура байлавлукъларыны совет жамиятларыны союзуну (ССОД) делегациясы Конго Халкъ Республикасына гелген. СССР — Конго дослугъуну жамиятыны президенти, РСФСР-ни байлавлукъ министри Г. Г. Байдуну огъар ёлбашчылыкъ этте.

Сапарны программасында — жамият къурумланы вакиллери, НРК-ны политика чалышывчулары булан ёлугъувлар, айрыайры экономика объектлеге къарав, уькеден айланыв. Халкъланы арасындагъы дослукъну конго бирлешивюню председатели Витал Балла делегацияны къабул этген. Ёлугъувну барышында эки де уькенин жамият къурумларыны арасында бирликде чалышывну гележекде де оьсдюрювню масъалалары арагъа салынып ойлашылынгъан.

Гьукумат якълажакъ

ПЕКИН, 9 март. (ТАСС). Онгача сектор нечик къыйынлыкълагъа къаршылашмагъа болагъанына да къарамайлы, Китайны гьукуматы огъар этеген якълавун энниден сонг да узатажакъ. Промышленностну ва сатыв-алывну началыкъ управлениесини янгыз ва онгача экономика бёлюгюню начальниги Ван Чжунмин шо гьакъда мунда малим этген, деп билдире Синьхуа агентлиги.

Китайда 1988-нчи йылны ахырында экономика программасы яшавгъа чыгъарылма башлагъан вакътиден тутуп, онгача предприятиелени санаву 14 процентге кемиген, деп билдирген ол.

Китайны экономикасын оьсдюрювде онгача сектору агьамиятлы ролюн эсгере туруп, ол билдиргени йимик, халкъны законлу кюйдеги онгача чалышывун шабагьатлавну гьукумат давам этип тура.

КЪЫСГЪАЧА

ПРАГА

Федеральный жыйынгъа 8-нчи июнда оьтгерилежек сайлавлагъа оьзюню кандидатурамны гёрсетмеге къастлыман. Чехословакияны ва тыш уьлкели журналистлер учун хамисгюн оьтгерилген пресс-конференцияда ЧССР-ни Федеральный жыйыныны председатели Александр Дубчек шо гьакъда билдирген.

ВАРШАВА

Польшаны гьар ериндеи гелген мингге ювукъ сабанчы хамисгюн Польша Республикасыны сеймини бинасыны алдында демонстрация оьтгерген, олар оьзлени авур агьматындан лап да тарыкълы материаллый ва социальный шартлардан магърюм къалгъан польша сабанчыларыны ва оланы агьлюлерини пайдаларын гьисапгъа алмакъны гьукуматдан талап этген.

ВАШИНГТОН

США-ны президенти Джорж Буш хамисгюн США-ны гетген йыл 20-нчы декабрде Панамагъа гирген асгер бёлюклери булангъы асгерлени тюрлю-тюрлю журалары байракъларына ябушувчу ишде оьзлени айрыча гёрсетгени учун деген гиччи байракъланы тюйревню шатлыкъларында ортакъчылыкъ этген.

Белгили экени йимик, шо чагъында Американы 27 минг солдаты ортакъчылыкъ этген.

(ТАСС, 9 март).

гёрсете. Ол шашкалардан спорт ну устасына кандидат. Школада къурулгъан «64» деген шашка-шахмат клубуну ишин юрюте. Шогъар 5—11 класслары яшлары, учителлер гире. Барысы да 36 адам бар. Клубну членлери там газетин чыда ортакъчылыкъ этегени кёп йыллар бола. Эсгерилген турнирлени савгъатларын бир нече гезиклер алгъан.

1989-нчу йылны декабринде шашкалардан Дагъыстанда биринчилик алмакъ учун юрюлген ярышларда ортакъчылыкъ маны узагъында Совет Армияны ва Дав-Денгиз Флотну 72 йыллыгъыны гьюрметине багъышлангъан ярышлар, Эндирей юртну биринчи чемпионаты оьтгерилди. Юрт агьлюлер электрик инженер З. Ягьиявни, художник Р. Абакаров... лик алмакъ учун оьтгерилежек ярышларда ортакъчылыкъ этмеге гьазирлене. Биз де огъар уллу ярышларда янгы уьстюнлюклер ёрайбыз.

Къ. КЪАНАМАТОВ,
Эндирей орта школаны учители.

ГЬЮРМЕТИН ЯКЪЛАМАГЪА ТЫНЧ ТЮГЮЛ

Уьлкебизде арт вакътиде мини-футболдан уллу ярышлар оьтгерилеген болуп тура. Бу йыл январны 27-синде СССР-ни мини-футболдан ассоциациясы къурулду. Шогъар бай лавлу конференцияда ону уставы къабул этилинди. «Комсомольская правда» газетни спорт бёлюгюню редактору Виктор Николаевич Горлов ону президенти этилип сайланды. Бизин якълыбыз, Хасавюрт шагьардагъы сатыв-алыв бирлешивюню экспедитору Рамазан Чергизбаев да шо жыйында болгъан.

Ол бары да бош заманын спортгъа багъышлай. Гьали Рамазанны айланасына къуршалгъан спортсменлер шагьар, республика ярышларында лайыкълы ерлеге ес болгъан.

Жыйым команда бу йыл биринчилей мини-футболдан оьтгерилген Бютюнсоюз ярышлар да ортакъчылыкъ этмеге токъташгъан.

— Загьмат коллективни советини къарарына гёре, — дей шагьар торг бирлешивню директору С. Исрапилов, — ярышларда тарыкълы болагъан алатлар, уьстюне гиеген Формалар, аякъ гийимлер, топлар алынгъан. Шартланы дагъы да яхшылашдырывдан хантав тюгюлбюз. Неге тюгюл, спорт адамны чыныкъдыра, къувнакъ этте. Шо бизин къулукъчуланы ишге гёнгюллю этте.

Шагьар торг бирлешивюнде спорт мердешлер беклешегени сююндюре. Коллективге спортну методисти теннисден биринчи разрядны къазангъан Салигьат Вагьабова къошулгъан сонг, ишлер дагъы да жанланды деп айтма ярай. Гьали бирлешивню къуллукъчуларыны активинде шагьар, республика ярышларында къазанылгъан уьстюнлюклер, савгъатлар дагъы да кёп болгъан.

Буссагьатгъы вакътиде 20 адам мини-футбол ярышлагъа гьазирлик гёрюв булан машгъул. Гюнде 3 керен тренировкалар оьтгериле. Спортсменлени къаркъара якъдан чыныкълыгъына айрыча агьамият бериле.

Командада сынав да, яшлыкъ да бирикген. Ветеранлар И. Солтанмурадов, В. Эскендеров, С. Агьматов, Р. Багълиев яшоьрюмлениругьландырывну уьлгюсю болуп токътай. Гьасили, барысы да бир йимик гьаракат эте. Бютюнсоюз ярышлагъа оланы арасындан 9 адам алынажакъ.

И. ИЗЬЯЕВ,
футболдан Хасавюрт шагьар федерациясыны председатели.

Молдавия ССР. Каменск районну Вертюжаны деген юртунда яшайгъан Елена Васильевна ва Сёмен Филиппович Столяру тарбиялламакъ учун яшлар уьюнден алты гиччи яшны алгъан. Ерли колхоз олагъа айрыча уллу уьй берген, началыкъ да материальный якъдан кёмек эте. Столяруланы уьюнде гьали тюрлю-тюрлю миллетлени яшлары оьсе. Яхшылыкъ ва якъсывыв интернационал англав чу дагъы.

Суратда:: яшлар ойнай. Б. Капкин чыгъаргъан сурат. (ТАСС).

КЪАЛАЛАНЫ АБУРУ АРТА

58 йыл болагъан франциялы Жак Пьер Фогироль хыйлы йыллардан берли къужурлу къуллукъну башын тутгъан. Ол бырынгъы къалаланы ва бекликлени сатыв-алывда арачылыкъ юрюте. Буссагьатгъы вакътиде Фогироль Хасрула къурулгъан 40 тюрлю тарихи биналаны гьакъында информациялары биле. Сена ва Ла-Маншны ягъаларында къурулгъан бырынгъы бекликлер артдагъы вакътилерде айрокъда Япониядагъы байланы тергевин тарта.

ЗЕКЛИГИ САЯЛЫ ШТРАФ ЭТИЛГЕН

60 минг доллар — судну къарары булан Американы «Монсанто» деген химия компаниясы ва огъар ёлбашчылыкъ этеген Гери Макдермотт Лулинг шагьардагъы ишчи къатын Ирме Уайтгъа, шончакъы акъча тёлемеге борчлу болгъан. Къатын айтагъан кюйде, начальнигни яман сёйлегени саялы ону бек яман юреги бузулгъан.

Уайт ва оьзю ишлейген гьазир мал тёшейген цехдеги эки ишчиде булан бирге зараллы веществолар булан иш гёрмеге гьажатлы гёзелдириклер ва къолгъаплар гелтире деп къарай болгъан. Бираз узакъ гёзлеме тюшген. Шо вакъти оланы Макдермотт эс этген ва ишни токътатгъаны саялы яман сёзлер айтып урушгъан. Уайт буса ону судгъа бергенде, оьзюню нервларын бузгъаны саялы, суд огъар сырде эсгерилген чакъы долларны тийдирген.

Редактор
С. Н. ВАЛИЮЛЛАЕВ.

ТВ

СОНГУГЮН, 10 МАРТ
I ПРОГРАММА

8.00 Янгылыкъланы телевизионный къуллугъу. 8.15 Бары да халкъ учунгъу спорт. 8.30 Ритмикалы гимнастика. 9.00 «Эртен тез». Яшлар учунгъу берилиш. 10.00 «Ватанына къуллукъ этивде». 11.00 Эртенги шатлыкъ программа. 11.30 Уьягълю учунгъу экран. «Жийрен, жийрен...» «Ленфильм». «Бугюн ким ёкъ?» «Беларусьфильм. 13.15 Дюньяны айланасында. Альманах. 14.15 Савлукъ. 15.00 Музыкалы киоск. 15.30 Бузда сыргъалав. Дюньяны чемпионаты. Эркин бийив. Канададан берилиш. 17.00 Юртлуланы ишлери. Панорама. 18.15 «Марафон-15». 19.45 «Насип иржайгъан къатынлар». 5-нчи сериясы — «Наташа». 21.00 Заман. Янгылыкъланы телевизионный къуллугъу. 21.30 Къылыкъ насигьатлар. 21.45 Телескоп. 22.00 «Сан-Ремо-90». Перерывинде (00.00) — Гюнню сеси.

II ПРОГРАММА

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 «Салам, язбаш» деген фильм-концерт. 8.40 РСФСР-ни шагьарларыны телестудиялары. 9.10 «Чукотканы начальниги». Чебер фильм. «Ленфильм». 10.40 «Хожа Насрутдин». 1-нчи ва 2-нчи фильмлер. «Сенден гёзьяшлар тюгюл гёрмегенмен». Мультфильмлер. 11.10 «Йыр булан яшав». Минскиден берилиш. 11.40 Союз республикаланы кинопублицистикасы. «Къайгъыны, денгизни ва увакъ яшланы гьакъында» деген телевизионный документли фильм. 12.05 «Азияны сеси». 2-нчи бёлюгю. Эстрада яш йыравланы халкъара конкурсу гьакъында Алма-Атадан берилиш. 13.35 «Гече акъ атланы уьстюнде». Алты сериялы телевизионный чебер фильм. 6-нчы сериясы. 14.30 «Совет Россия» деген гёрсетив канал. 17.00 «Планета». Халкъара программа. 18.00 СССР-ни халкъларыны VIII къышлыкъ Спартакиадасы. Киевден берилиш. 18.30 Заман. Янгылыкъланы телевизионный къуллугъу. 19.00 «Биз яшайгъан дюнья». Режиссёр П. Коганны фильмлери. «Бетине къарагъыз»., «Класслар». 19.40 Новороссийскини камера оркестри. 20.00 «Гечегиз яхшы болсун, гиччипавлар!» 20.15 «НЛО. Чакъырылмагъан къопакъ». Экинчи бёлюгю. 20.15 Гандбол. Дюньяны чемпионаты. Эргишилер. Финалы. Чехословакиядан берилиш. 22.00 «Сурат чыгъарывчу». Чебер фильм. ФРГ-ни телевидениеси. 23.00 Спидвей. Дюньяны чемпионаты. Финалы Швециядан берилиш.

КЪАТТЫГЮН, 11 МАРТ
I ПРОГРАММА

6.30 120 минут. 8.35 Мультфильм. 8.55 «Спортлотону» тиражы. 9.10 «Насип иржайгъан къатынлар». Беш сериялы телевизионный чебер фильм. 2-нчи сериясы — «Вера». 10.25 Яшоьрюмлер учун. Депутатны школасы. 10.55 Кинопанорама. 12.25 Коллаж. 12.30 Заман. Янгылыкъланы телевизионный къуллугъу. 16.30 Яшлар учунгъу фильм. «Къызъяш атасын излей». Чебер фильм. «Юрмалагъа ерлиги белет». «Ракурс» деген программагъа кёмек гьисапда. 18.10 «Дагъыстан» деген программа. 18.30 Заман. Янгылыкъланы телевизионный къуллугъу. 19.00 Пульс-90. Биз ва экономика. 20.00 Бузда сыргъалав. Дюньяны чемпионаты. Къатынгишилер. Эркин программа. Канададан берилиш. 21.00 Заман. Янгылыкъланы телевизионный къуллугъу. 21.30 Къаравчуланы тилевлерине гёре. «Сайлес Марнер». Телевизионный чебер фильм. Великобританияны телевидениеси. 23.00 Футболну гёзден гечирив. 23.30 «Мизан терезелер». Адабият темагъа гёре. «Либераллар ва консерваторлар». Биринчи берилиш. 23.50 Янгылыкъланы телевизионный къуллугъу.

II ПРОГРАММА

8.00 Эртенги гимнсатика. 8.15, 11.05 Илму-англатыв фильм. 8.45, 9.35 Бизин айланадагъы дюнья. 2-нчи класс. Илиякълы болма сюемен. 9.05 Ингилис тил. Охутувну биринчи йылы. 9.55 «Бары да затны билме сюемен». Киножурнал. 10.05 Ингилис тил. Охутувну экинчи йылы. 10.35, 11.35 Тарих. 8-нчи класс. 12.05 «Гюмелекни учуву». Телевизионный документли фильм. Модну гьакъында. 12.25 Такрарлав чебер телефильм. «Простой затны гьакъында». «Ленфильм». 14.50 «Гёк ташлы юзюк» деген чебер фильм. 16.05 Яшоьрюмлени арасында тутушуп ябушувдан ДАССР-ни биринчилиги. 17.15 «Бизин гьалеклени вюбюзню лифти». 18.00 «Эки юрек». Анжела Чумак йырлай. Кишинёвдан берилиш. 18.30 Заман. Янгылыкъланы телевизионный къуллугъу. 19.00 «Мени гёзлериме къара» деген телевизионный документли фильм. В. Шукшинни арт йылларындагъы яшаву гьакъында. 20.00 «Гечегиз яхшы болсун, гиччипавлар!» 20.15 СССР-ни Оьр Советини сессиясында. 21.00 Спидвей. Дюньяны чемпионаты. Финалы. Швециядан берилиш. 21.30 И. Архиповны концерти.

РАДИО

СОНГУГЮН, 10 МАРТ

7.15 Концерт. 17.00 Тарихни сагьифалары. «Революциягъа берилгенлер». А. Ахаевни очерки. 17.15—18.00 «Сиз бизге язасыз». Концерт.

КЪАТТЫГЮН, 11 МАРТ

11.30 «Урлангъан оьлюм». Яшлар учунгъу радиопостановка. 17.00 Янгы хабарлар. 17.20—18.00 Белгили йырланы концерти.

РЕДАКЦИЯНЫ АДРЕСИ:
367007, Магьачкъала, Комсомол проспекти, 61.

ТЕЛЕФОН НОМЕРЛЕРИ: редакторну заместителини — 7-24-96, жаваплы секретаргъа ва партия бёлюгюне — 7-28-76, юрт хозяйство бёлюгюне — 7-23-72, кагъызлар ва информация бёлюгюне — 7-28-85, культура ва промышленность бёлюклерине — 7-22-01, издательствогъа — 7-51-92, бухгалтериягъа — 7-30-94.

Газета отпечатана офсетным способом в типографии издательства Дагестанского обкома КПСС. (Комсомольский проспект, 61).